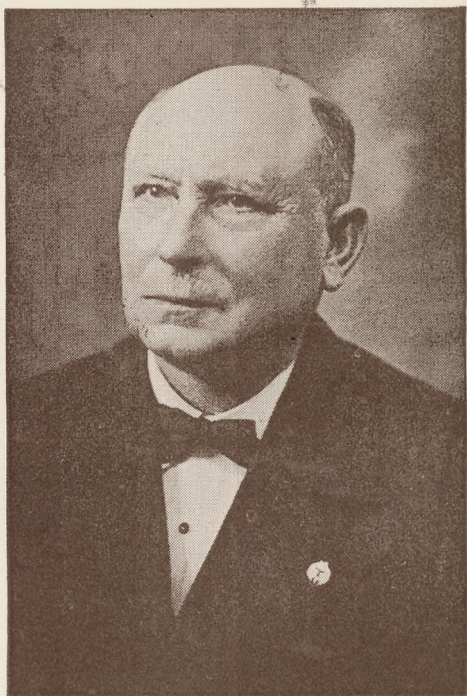

A Tönurist Endised

August Tõnurist

A. 14.832.

August Tõnurist

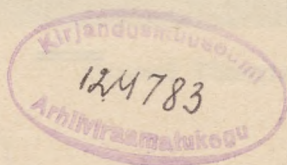
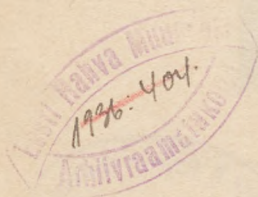
ENDISED

Pilte minevikust

Kaugemate päevade kujud,
Varemate aegade varjud,
Meelta meile mölgutamas
Klp.

Autori kirjastus Narvas 1936.

Praostihärra ja vallavanem

„Eks ma ole omal „lühikesel“ eluajal (rääkija oli üle 70 a. vana) kõik võitlused läbi võidelnud ja taplused läbi tapelnud. Sellest kõigest saaks isegi paks raamat, kui keegi oskaks seda ilusasti üles panna, mis eluajal nähtud ja läbi elatud.

Kuid nimesid ei sooviks ma mitte üles panna — see oleks ilge, kui oma nime trükitud raamatust leiad — muidu aga võiks kõik nii olla, kuidas olnud.

Sellest on umbes 50 aastat tagasi, kui ma esimest korda punshi maitsesin — ei olnud ma sarnast jooki veel suu sisse saanud, olgugi et ma juba täismees olin, pealegi — naisemees. Nüüd suure sõja ajal, kus terve Venemaa viinapaastu põeb, ei maksaks viina meele tuletatagi, kuid usun siiski, et suurnikud ka tänavugi ilma punshita jõulusid ei pühitse. Küllap nemad mehed ikka üles nuusivad allika, kust ta voolab. Ja mis nüüd neid rääkidagi, kui juba meiesugused lihtmatsid pooletooi puskari eest üle kümne rubla maksavad.

„Noh, pidid ju meile midagi oma punshijoomisest kõnelema“, segasime meie Viru vana jutu vahele.

„Punshsist nehl õigemine selle joomise tagajärjest... Oi! Tegi tema minuga tüki läbi: tap-

lesin mina kadunud „vanamehega“ kas või tükid taga. Aga oot', las' ma räägin kõik korra järele, kuidas see tuli. See oli neljapäeval enne vanajõulu neil aastail, kui ma kadunud praosti juures midagi tahtsin õiendada, aga ei saanud, sest vanamees oli juba siis „luku taga“. Noh, tühja kah, las istub oma luku taga ja peab hoolt meie hingekeste eest, küllap saab ilma tematagi mõnikord toime — arvasin mina. Viljakoti, mida E. mõisa valitseja minuga praostile palgaks oli saatnud, mõõtsime praosti kutsariga (kutsar oli ühtlasi ka aidamees ja kärner ja — ühe sõnaga kõik, mis ta nüüd oli...) aidas ilusasti ära, pidin aga siiski ikka veel kirikumõisa sisse minema, et vilja eest sedelit vastu saada. Pealegi oli mul veel üks teine asi südamel, mis praostiga kokku saamist nõudis: Meie vallas oli üks noor mees enese teise asemele 80 rubla eest nekrutiks müünud ja temale oli õpetaja käest ristimisekirja tarvis. Ja kes muud pidi selle kirja siis ära tooma, kui vallatalitaja? Ja sedakorda olin just mina seda. Läksin kõõki. Öeldi — pean ootama. Ma kiirustasin kõõgis küll tüdrukuid, kuid praostinad lagedale ikkagi ei toonud, mine n'd lagundisi! Ei läinud teised vist praostile ütlema, et talitaja ootab. Viimaks tuleb proua ise viljasedeliga ja ütleb mulle:

„Ei minagi saa, armas talitaja, praostihärra juure, härra on luku taga.. Ah, see ristimisetäht on pisukene asi, küll ta siis selle ära õiendab, kui Narvast voorist tagasi tuled.“ Mis muud, kui tegin pikkamisi minekut — ega's sakste kallal palju tohi norida!...“

Kõneleja kõhatas, pani piibu põlema ja algas siis uuesti:

„Narvas sain meie nurga „munakapurnikuga“ kokku, kes Peterburist posthobustega Narvani sõitnud ja nüüd minuga edasi kodu poole tahtis sõita. Raudteed siis ju veel ei olnud ja munad ja kanad Virust vooriti kõik hobustega pealinna müügile... Jõudsimme just jõululaupäeva hommikul, kui vaevalt pisukene koit hakkas, kapurnikuga J. alevi ja ajasime hobuse „Allakõrtsi“ rehe alla. Kapurniku käest, kes mulle leerivend, ma sõiduraha ei võtnud. Tema tellis teed, — oli käre külm, et aina paukus. Leerivennad istuvad aga, vennike, sooja teekannu juures ja ei tee külmast väljagi! Aga kus kaks, seal varsti ka kolmas. Pahur viitas meile varsti kolmanda juure, ja see oli jälle meie leerivend — „tere! — tere — tere!..“ — Nüüd hakkas uus teejoomine. Kapurnikust leerivend, kes meist rikkam, tellis punshi teejoomise ja leerivendadega kokkusaamise mälestuseks. Pistame mokad külge. Juuretulnud leerivend tellib teised klaasid: ühedest ei saanud suugi märjaks! — „Pistame! Oleme ju leerivennad!“ Mina ei võinud, ega tohtinud leerivendadest taha jääda: tellin kolmandad täied... Pead see segaseks küll ei teinud, kuid jalgadesse hakkas kinni.. Ei ma enne säherdat jooki polnud joonud. Oli tarvis lõpuarve teha. Kapurnik ja teine leerivend maksid oma arved sõnalausumata leti juures välja. Ka mina lähen ja küsin: „Mis need minu klaasid maksavad?“ — Üks rubla!.. — Kas hakka kohe kisama või ikkema!.. Tervelt rubla! Aga parata pole midagi: maksingi ära, ehk kahju küll suur. Kodu naisele ära katsugi kohe lausuda, et rubla maha jõid, olgu siis alles sinnapoole“.

— „Aga see teie punsh ei olnudki ju nii väga kallis“, segasid kuulajad vahele.

„Teie arvate?.. Mis maksis siis viina kortel. Kolm kopikat Mees võis enese kolme kopika eest purju juua, arvake ise! Ja teiseks, raha oli vähe ja kallid sel ajal. Raha saadi suuremalt jaolt vooriskäimisest. Oli hea, kui J. alevist Peterburini ühe otsa eest 5 rubla ja tagasi tulles teise otsa eest teine 5 rubla said, s. o. umbes 400 versta maad hobusega ära sõita...”

„Noh, edasi! Jutusta edasi, Virutaat!”

„Jutustan, jutustan... Labkumine leerivendade vahel oli südamlilik. Aga nüüd praosti juure asju õiendama... Jälle seesama vana tuttav lugu: saada tüdrukutega „vanamehele” sõnumid ja siis — oota!... Oli see nüüd punshi süü, või ajas jõulueelne päev vere keema, aga oodata ma seekord ei tahtnud. Praost aga ei mõtlegi välja tulla, tee sina mis iial tahes! Noh, kas pole lugu, süda kippab sees ja ühtlasi tõuseb ju viha. Tuleb Kupu-Juhan meele, kuidas see kõva ja kange kõhimisega kuberneriga olla välja kutsunud. Mis teha?... Hakkan kõva häälega kisendama: „Tohoh imet! Kallis jõululaupäeva õhtu jõuab kätte, aga mina norutan siin ja jään kodus vihtlemata!...”

Kisendamine mõjub. Mõnd lastakse kirjutustuppa.

„Tere hommikust!”

„Mis sa kisendad, mis sa kisendad?”

„Noh, miks ma ei pea kisendama, kui ma juba teine päev õpetaja jutule ei saa“, vastan mina. Pahameelega ei annud talle enam praosti nimegi.

„Kas sa ei tea, et meil täna jõululaupäev on, ja mul kahe jutluse vastu ettevalmistus käsil?!”

„Miks ep tea... Homme esimene püha ja täna (täna peale panin õige tugeva rõhu) pean

ma jutule saama... Ka ootasin ma ju neljapäeval ilma aegu õpetajat..." Proua, kes kõrvaltoas meie jagelemist kuulis, astub korraga lagedale ja praostile appi:

"Millal sa, mees, neljapäeval siin ootasid?..!"

"Kes andis mulle vilja vastu sedeli, kas tüdruk või?"

Oh sa paraku! Proua pühkis nii kui tuul sinna, kust tulnud...

"Näita siia see sedel!" pärib praost.

"Sedel on kutsari kätte hoiule antud".

"Mine too ta siia!"

Lähen ja toon. Praost uurib sedelit ja kuu päeva: õigus mis õigus, kuid ei mõtlegi mulle õigust anda:

"Mine kutsu kutsar siia!"

"Kui õpetajal teda tarvis läheb, siis kutsuge, minul teda tarvis ei ole!.."

Tulebki kutsar tüdruku kutsel!...

"Kas see mees ootas neljapäeval siin?"

"Mina ei tea, kas ta ootas või ei oodanud, aga vilja ma ta käest küll vastu võtsin", seletas kutsar.

Aga veel ei anna praost järele, olgugi, et mul õigus, katsu kas või käega. Niisugune jonn ja kius oli kadunud minu vastu enne kallist jõuluõhtut.

"Maie? Kadri? Kas see mees ootas siin neljapäeval?" pärib praost veel tüdrukutelt...

Tüdrukud ehk oleks praosti meelepärast rääkinudki, kuid ma vaatasin neile nii ähvardavalt otsa, et nad mind rohkem kartsid kui härrat.

"Peaksite nüüd valetama, teie lehtsabad... küll ma teile!.."

Vähe aega valitses toas vaikus.

Praostil ei olnud nähtavasti enam midagi öelda, ega millegagi peale hakata... Kuid tuuderitud inimene, on ikka tuuderitud inimene, ta leiab veel sealtki konksu, kust meiesugune enam midagi ei leia.

„Aga miks sa ise joonega minu juurde ei tulnud?“ ... pärib õpetaja.

„Nii rumal ma veel ei ole, et praostihärرا uksi sisse hakkaks lööma... Kui praostihärرا „luku taga“ istub, siis ei tohi juba prouagi teie juure tulla...“

Praost võttis kapist suure raamatu ja ohkas:

„Oh sina ime! Ükskord juba olen selle ristimisetähe välja kirjutanud, nüüd tahetakse veel teist korda! Kes maksab mulle selle paberi-kulu?!...“

„Mis see paber siis maksab?“ küsin mina kasuka hõlma kergitades.

Vastus jäi tulemata. Praost vaatas ainult uurides raamatusse ja küsis siis järsku:

„Mis selle nekruti isa nimi on?“

„Toomas“, vastan mina.

Praost ei jää sellega veel rahule:

„Mis ta ema nimi on?“

Ära nähes, et ma vastusega viivitan, sõnab ta mulle etteheitvalt:

„Ise t a l i t a j a ja ei tea nekruti ema nime!“

Mul kargas hing uuesti täis: „Tohoh hullu! Kas mina kõikide külanaiste nimesid pean teadma, pealegi nende nimesid, kes meie vallast väljas elavad?!.. Teil raamat nina ees ja kiusate mind nekruti ema nimega“.

Praost vaatas võidurõõmsalt mulle otsa, siis sõnas rõhuga:

„A n n on ta nimi!“

„Noh minu pärast olgugi ta Ann. Ema nime ei küsita kusagil“.

Praost krabistas vähe aega sulega, ulatas siis paberi minu kätte. Nüüd oli ta korraga kui übermuudetud ja päris lahkus ise.

„Kuidas valla asjad seisavad?... Kuidas kooli asjad?“ Nüüd kui veel minu juure tuled, tule otsekohe minu juure ja ära lausu enne sellest mitte kellegile!“

Praost annab mulle kätt ja soovib häid pühi. Mina temale vastu nõndasamuti.

„Meil oli suur pahandus ees!“ lausub praost mulle veel lahkumiseks.

* * *

Esimese püha hommikul läinud ka meie kiriku võõrmünder praosti juure. Viimane kurtma:

„Küll oli aga eila meil üks suur pahandus ees“.

„Ent kellega siis, praosti-härra?“

„Teie talitajaga ikka.“

„Kuidas nõnda? Tema ei ole ju sugugi nii riiakas mees?“

„Jah?... Aga temal oli eila hirmus kiire...“

Ja enam ei sõnagi meie eilasest pahandusest.

Edaspidi sain alati jalamaid praostihärra jutule. Kõik aina imestasid selle minu eesõiguse üle, kuid nad vaasekesed ei teadnudki seda võitlust, mis mina selle eesõiguse pärast olin pidanud läbi tegema. Ma olin head võitlemist võidelnud...

Minu lool olekski lõpp, aga üks asi tuleb mulle ikkagi imelik ja arusaamata ette, kas kadunud „vanamees“ mulle tõesti südamest andeks andis, või oli ta sunnitud seda nimelt silmakirjaks

tegema?... Kui mind uue õpetaja, kadunud praosti järeltuleja ajal kiriku võõrmündriks valiti, siis lõonud uus õpetaja — ma ise seekord kirikumõisas ei olnud — kirikuraamatu lahti ja sõnanud juuresolijatele:

„Ja .. aga praosti-härra ei ole temaga mitte hästi läbi saanud...“

Näete, üles oli märkinud meie pahanduse!... Noh, olgu ta n'd pealegi — kui meie kadunuga teises ilmas jälle kokku saame, küllap ma seletan talle siis meie riidu tõsise põhjuse ära. Mitte „kiire“ ei olnud siin süüdi — aega oli pärast kõrtsis küll jorutada — vaid pahanduse juureks oli klaas punshi, mida ma leerivendade seltsis maitsesin. Ta oli oma kohast küll hea, kuid — parem oleks siiski olnud, kui ma teda mitte ei oleks maitsenud.

„Härä“

See oli Krimmi sõja ajal — no, kui palju sellest aega umbes võiks olla? Minu aru järele tuleb ikka mõnikümmend aastat, — arutas vana Tammetaat, piipu poptutades. Jah, olid küll rasked ajad sel ajal läbielada, oi kui rasked! Küla-mehed käisid vooris, vedasid maanteid mööda kroonu kraami ja käisid küüdis. Rahvas oli vaene, põllud ei kannud suuremat vilja ühtigi, mõisa „tegu“ oli ära teha, aga raha, noh — raha saadi sel ajal kogunisti vähe. Seda ei saanud mujalt, kui vooriskäimisest. Sai siis kõik Peeterburid, Tallinnad ja ka mõned pisemad linnad mitu ja mitu korda läbi käidud ja kõik maanteeäärsed kõrtsid olid kui peopesa peal teada, kus öömajal sai oldud. Nüüd vaatad, — ei ole enam paljude nimegi meeles, vaata, mis pikk aeg kõik ära ei tee! Mina olin sel ajal vast parajas nooremehe eas — hakkasin isa kõrval ju poisikesena vooris käima — käisin pärastpoole üksinda kahehobusega vooris. Ei ma kartnud külma ei palavat, ehk küll ohtuda tublistigi sai. Tervis oli hea, hakkamine kah, mis siis laita! Harva kui vankri ehk ree peal said istuda, kõnni koorma kõrval jalgsi, sest kuhu sa veel üles upitad, kui hobusel ju muidugi raske koorem vedada oli. Olid mul siis ka jalad, — koeralgi ei võinud paremad olla — mitte niisugused nuiad ja puupakud kui praegu mul all. Nende jalgadega ei saa „leskultki“ maha tulla, ära pillavad raiped, vägise kas või otseti...

No jah, see oli siis...

Järve härra, kelle käes sel ajal Ereda mõis rendil oli, saadab mulle käsu järele, tema juurde tulla.

Lähen.

— Kas sa, Jaan, ei võiks mulle Viljandist rehe ahjutorusid tooma minna, maksan sulle hea hinna, 40 kopikat puuda pealt.

— Miks ep või, härra. Aga, kas peab sinna tühe või paari hobusega sõitma?

— Noh, parem ikka paariga — räägib härra.

Ehk minu kodukohast Viljandi linna linnuteed umbes 150 versta on, oli veohind siiski meelitav ja kuidas sa siis härra käsule vastu panna julged. Sõidan minema moonakotti enesele ja hobustele kaasa võttes

Ei mäleta enam, mis nimeline kõrts see Viljandi lähedal oli, kus ma hommikul vara peatusin. „Kõrtsipealsel“, s. o. suures ruumis, ei olnud kedagi näha. „Saksakambrist“, kõrtsi puhtamalt poolelt, kostavad mehe hääled. Räägivad kõrtsmik ja üks võõras härra. Varsti astuvad nad seest välja.

Võõras mees, või härra — kirjus mundris ta oli — küsib minu käest kuhu ma sõidan.

Seletan, et olen sealt ja sealt mees ja lähen Viljandist ahjutorusid tooma.

Väga hea! Kas võid ka mind kuni linnani sõidutada?

Noh, kui härrad reesõitu ei põlga, miks siis mitte, sõidan ju muidugi tühjal.

— Mis su nimi on? Kõrtsmik, andke voormehele üks poolkortlit viina ja mulle üks naps rummi — käseb võõras, — on lustilikum sõita.

Härra istub tagumisele reele, tahtis näed, teine ise hobust juhtida, mina — esimese reele ja laseme käia.

Meile sõidavad hobusemehed vastu, sest kõrtsis oli natuke aega kulunud.

Pahur nüüd seda härrat teadis, aga pentsik oli see härra! Kui hobusemees meile vastu tuli, siis karjus ta ju eemalt: „Hei, tee lahti“. Mind karistas ta, et ma teelt kõrvale ei läheks, ega kellegile mitte teed ei annaks. Pidasin seda nõudmist enese kohta vähe veidraks, aga tegin siiski nõnda, kuidas härra käskis. Mõned siis ka andsid teed, teised aga vahtisid võorastades härra karjumise peale ja andsid vaevalt pool teed. Nad ei saanud aru, miks nad teed pidid andma, sest mis härra see on, kes ree peal sõidab.

— Pea kinnil hõiskab härra mulle tagumisel reelt. Pean kinni. Vaatan, tema astub reelt maha ja sammub tee ääres olevasse põõsastikku, kust ta tubli pajuse maha lõikab.

— Noh, nüüd, laseme käia. Vaatame veel, kes meile teed ei anna ja istub nüüd minu kõrvale esimesele reele

Asi läheb hulluks, mõtlen ma, kui nüüd härra tõepoolest tee peal mehi nõõbeldama hakkab, siis võib meil veel paha lugu kätte tulla. Noh, vaatame, mis sest asjast välja tuleb.

Ja nagu oleks härra minu mõtteid mõistnud, julgustas ta mind: — Sina ära karda midagi; aja aga hobust, muu eest lase mind muretseda.

— Aga, kui härrad vahest mehi peksma hakkavad..., katsun ma vastu rääkida.

— Kes loll, saab ka kirikus peksta, täismees ei saa kõrtsis ka karvugi kõrvetada, — lausub ta — näe seal tuleb ju üks ja magab ree peal, sunnikukene. Noh, küll ma teda äratan! Kui ho-

bused nokkapidi kokku puutusid, kargas härra maha ja mehe juurde ja kohe meest äratama.

— Või sina magad tee peal ja ei näe oma hobust,— ja pats ja pats, mehele mööda kasukat.

— Mees tõstab pea üles, vaatab esiotsa arusaamatalt ringi ja sõnab siis: „Toomas, mis sa teed“?!. Ei siis muud suuremat ühti. Keerab hobuse teelt kõrvale ja vaatab veel vilksti meie poole tagasi.

Mina mõtlen iseeneses: Hullu asi, mis Toomas see minu võõras küll võib olla?

Toomast härra aga räägib mulle edasi sõites: — äh, eksisin natuke selle tümitamisega, oli oma küla mees! Ja rohkem ei seletust midagi.

Ma pean natuke oma jutuga kõrvale minema Teil, noorematel, ei ole sellest asjast aimugi, kui mina veel noormees olin ja vooris käisin.

See oli õnnis — haagrehi ja peksuaeg! Haagrehti kartsid igaüks nagu tuld. Keda tema juurde kutsuti, ei see naljalt ilma nahatäieta tagasi tulnud. Haagrehi kohus oli „lühikene“ ja rutuline: nil ja niipalju hoopisid. „Süüalune“ tõmmati pingile, kaks verekoera istusid talle kummagi otsale ja teised kaks virutasid vitstega tuliseid sirakaid „süüaluse“ palja ihu peale.

Jälkus ja värin käib läbi, kui veel selle aja peale tagasi mõtled. Ja mis eest siis kõik peksta ei antud. Isegi leeriskäimise ajal ei olnud sa peksu eest kaitstud (vallakoolis suges koolivanem su naha läbi). Kui „süüd“ tegid, ehk õpetajale vastu hakkasid, saatis sind vaimulik härra kohe sedeliga haagrehile. Ise pidid viima, ise said seal oma nahatäiel! Noh, peksa sai ka mujalgi, küll mõisa tallis, küll vallakehtus! Teadagi, et siis inimesed kartsid, kui igalt poolt selga siputati. Peksa võis iga tühise asja pärast saada. Ja...

nüüd naerate teie seda, kui kuulete, meieajal ei läinud suu ühti naerule... Ainult „vannutatud mehed“, nagu talitaja, kohtumees ja teised, ei käinud haagrehi peksu alla. Neid vitstega peksta ei tohtud. Noh, mis sellest läinud ajast enam rääkida, igal ajal omad viisid ja seadused ja mulla all on ju peksjad ja peksetud. Näed, usuti ja uskusid inimesed sel ajal, et inimesest õiget inimest muidu ei saa, kui „nahka üle kõrvade ei tõmmata“. Kuidas on inimesed ja ajad nüüd muutunud! Tuleb saks või keski „suurematest“ sulle vastu, sul ei pruugi ühti mütsi peast tõmmata ega tee pealt koormaga kraavi minna, et saks mööda pääseks. Vanasti, kui see tegemata jäi, said haagrehilt ka selle eest sugeda ja veel kudas! Ei ole siis ime, kui meile vastutulejad Toomast härrat, teda tema käskiva hääle pärast mõneks asjanikuks pidades teed andsid. Ja kes just küllalt kärke ei olnud, sai pajuvebalikku maitsta, ikkagi vähem vänge ja mõru, kui haagrehi oma.

Lase nüüd käia! mõtlen mina — noh sellel härral ma küll ennast peksta ei oleks lasknud, olgu ta ei tea mis asjanik! Härra on minuga lahke, pärib ja küsib meie küla elust ja olust. Näha on, et ta meiesuguste elu hästi tunneb. Olime ju linna lähedal. Hakkame suitsu tegema, tema paberossi, mina popsin piipu ja võtan taelaga tuld. Mädamand! seda piipu sai ju noorest peast popsutada, ei saa teisest enne surma lahti, vaatad, vanal päevil on ta pealegi hea seltsimees ja toidabki sind. Ei me pannud hea jutuga ega suitsetamisega tähelegi, kui meie tagant üks tulisel ajal meist mööda kihutab. Tema aisa ots sattus meie hobuse rangi-roomade taha ja meil, lops! hobune rakkest lahti. Säh sulle!

Mees aga sõidab veel püstiseistes linna poole ja hirvitab meie äpardust. Minu härra näitab vemmalt, mees näitab rusikat vastu.

— Noh, selle... (ütles õige pahasti) selle peame meie küll kätte saama, maksu mis mak-sab! See on linnamees ja kaugemale ta ei sõida, ütles ta, otsime, olgu ta või nõõpnõel ise. Mul olid selkorral ka head hobused, kuid rakendus viitis oma aja ja mees meie ees kihutas kui pöö-rane! Vist kartis ta isegi, et nahk seljas kiheleb ja et need mehed temaga nalja ei mõista, kui teel kinni tabavad. nõnda vihane oli härra ja mina kah veidi pahane. Võibolla oleks veel nooruse ägeduses minagi mehe läbi kolkinud. Mine tea!

Kihutame, nii et lumi vastu nägu tuiskab. Ära ei saanud meest kätte! Kadus teine linna vist kuhugile hoovi. Minul ei olnud aega meest tagaotsima minna, — ei olnud enam ka isugi tüli teha ja läksin ühte poodi järele küsima, kust neid ahjutorusid saab. Härra maksis sõiduraha mulle linna jõudes välja ja läks üksinda meest tagaotsima. — Noh, meie saame veel kokku. Egas sa niipea veel linnast ära sõida ja selle kelmi pean ma kätte saama.

Noh, meie ei saanudki enam kokku.

Nägin veel, kui mu härra aknast mööda ruttas; näitasin kaupmehele ja küsisin, kas ta seda härrat tunneb?

— Missugune härra? Ah see „härra“ seal... miks ei tunne. See on kroonu muusikant ja sealt selle valla mees (kaupmees nimetas veel valla ja küla nimegi).

Säh sulle, vaat kus härra!

Aga härra hakkamine oli tal tõepoolest, — üks pentsik mees! — lõpetas Tamme vana oma jutu.

— Noh, aga ahjutorud?

— Sain kätte ja tõin ära.

— Ja palju siis veoraha tuli?

— Mis ta tuli! Oma viis rubla kahe hobuse pealt kokku.

— — —
Taat ulatas oma piibu ja hakkas popsutama. Meie, nooremad, kujutasime omale aega ette, mida me mitte ei ole näinud ja mis melle nii vööras.

=====

Kuusemäe-lell

Ega teie Kuusemäe-lelle ei ole silmanud? Vast olete teda siiski näinud! Kuusemäe-lell oli juba 70-aastane kuivetanud vanamees, halli habemega nagu kodukäija. Ta elutses oma endise üleaedse krundi peal, kus tal jõe kaldale oma elamise jaoks väike majake oli ehitatud. Sealt käis ta talus päeviti töö. Lell oli nooremas eas isegi krundimees, aga lapsed läksid ta juurest kõik ära linnadesse ja mujale, ja lell pidi sellepärast krundi käest ära andma.

Miks lapsed kõik ta maha jätsid, ei teata õieti. Vist osalt sellepärast, et lell kaks korda abiellunud ja esimese naise lapsed võõrasemaga hästi läbi ei saanud. Teise naisega lellel lapsi ei olnud. Nüüd oli lell juba ammugi lesk.

Oma esimese naise kohta oli lellel hea mälestus jäänud. „Sõrmkübaraga tõstaksin praegu veel kadunukese haua pealt mulla ära“ sõnus ta tihti. Teise naise kohta ütles ta aga hoolimatult: „Pidin seda „muhulast“ kakskümmend aastat ilmaaegu toitma.“

* * *

„Lapsed! Ma tulen nüüd Italist. Vaadake, missugused magusad õunad seal ei kasva! Jaah! Ma räägin tõesti tõtt!“

Sarnaste sõnadega astub lell laste ette, võtab oma õunakompsu, mis tal üle öla konksuga kepi otsas ripneb, õlalt maha ja kostitab lapsi oma aiast toodud „Italia“ õuntega.

Juhtus lell suvisel ajal maamesilaste pesa leidma, siis kõlas varsti hüüd: „Ae, lapsed! Tule siia, ma leidsin mett!“ Senikaua kui lapsed meega suud magustavad popsib lell oma piibunosu. Ja kui lastel meekärjed puhtaks imetud, siis alles panevad nad imeks, et lell magusat sugugi ei mekinud.

„Lell! Miks sa ise mett ei maitsenud?“ — mille peale lell seletab:

„Olin korra merehädas ja töötasin pühali-kult, et ma mitte eladeski mett ei söö. Enne olin ta peale õige maias, jaah, lapsed! Ma räägin õieti tõtt!“

Ja lapsed, keda lell näis armastavat, uskusid, et lell merehädas meesõõmise maha töötas jätta, ja selle töötuse murdmist patuks pidas. Lapsed ei saanud aru, et lell sellepärast ei tihkanud mett süüa, et neile kõigile seda muidugi nii vähe oli.

Lell ei olnud ka sugugi maias. Kui talle kord, kui lell „natuke käest saanud“, saiajahust küpsetatud kooki pakuti, siis tõrjus ta pakkumise tagasi:

„Sööge ise nărud koogid!“ Hommikul, kui naps peast lahkunud ja talle ta ütelist meele tuletati, sai lell isegi aru, et ta kalli jumalavilja kohta pahasti oli õelnud ja katsus ennast vabandada.

„Oi, oil Kuda ma nii võisin eksida! Jehoova, anna minu patt mulle andeks! Jaah, aga kes käs-kis Maalit mulle neid saksa-kooke pakkuda!“

Talurahvas pidi arvamisele tulema, et lell „merehädas“ ka koogisõõmise tõotanud maha jätta.

Millega lell siiski malustas, oli kaunvili, oad, mis tal peenardes toa ümber kasvasid.

„Ma armastan kaunaviljasuppi, lapsed, nii-
sama hästi ka kapsaid!“

Ei läinud tal korda kapsaid saada, siis os-
kas ta ennast teiste ees ilusasti trööstida:

„Kivi imen ennemini, ehk raudrohtu tee
äärest! Mis ta mul on? Liha või?! Va' kapsa-
raagudest anna nüüd neli, viis rubla välja! Ae,
ae, jaah! Tohohh!“

Lell oskas inimeste ees oma tõsisel-
deid ja nõtrustki tihti varjata. Ainult kui lelle
süda täis kargas, siis plahvatas tõsine sisu lage-
dale. Nii vaga ja jumalakartlik kui lell ka püü-
dis olla, kõigest sagedasest kirikukäimisest hooli-
mata, pani ta vihatujus „mustagi“ lendu. Taeva-
väed vaheldusid siis sarvilistega.

Kord läheb lell ühe teisega jõe ääre puid
saagima. Lühem tee sinna viib küla kalmistust läbi.

Vagad mõtted asuvad lellel rinda, kui ta
endiste tuttavate kalmudest mööda sammub.
Mütsi peast võttes palvetab ta kõva häälega:

„Sina su-ur ja vä-ägev Jumal! O-ole minu
vae esele patusele armuline! Oo, ma ei ole seda
vä-ärt, et minu patune jalg sel-le püha maa
peale astub!“

Puu juure saades palvetab ta jällegi käsi
ristipannes enne töö algust: „Mu tööd las korda
minna, ja õnnista kõik sin!“

Vaevalt oli palve möödas ja saag puu läbi
lõiganud, kui üks jäme oks teda valusasti peast
riivas.

„Äh, kuratl! Vaata, vaata, pea kõik verinet!
Äh, ma pean ennast pagana rikaste töö juures
tapma! Jaah, äh! Sina imel Tohohh!“

Lell armastas tihti palvetada, nõnda oli
vist harjunud, või oli temal tõsine sisemine nõue.
Tihti kuulis talurahvas tema ohkamist ja palve-

sõnu: oh, oh!... minu patusele andeks... ma vaene mullatükk!...

Vaevalt teadis lell isegi, missugused „suured patud“ teda nõnda palvetama sundisid.

See alaline palvetamise viis lelle juures läks vahel koguni pentsikuks ja sundis vägisi juuresolijaid muigele.

Nõnda laskis lell kord purjus peaga talutuppa ahju ääre põlvili, kus ta oma harjunud ohkamisi ja palvesõnu kuulda laskis. Üles tõustes sõnab ta rahustatud südamega: Ae, nüüd sain enne surma veel vene kirikus palvetada! Sina Issand!“

Lelle „vintis“ pea oli talutoa „vene kirikuks“ kujutanud, kus ta palvetada ihkas, sest lell kui kabelikoguduse liige oli seniajani ainult „väikeses“ kirikus käinud. Taevast seda nüüd ise teab, kas see palvetamine „suureski kirikus“ lelle palju paremaks tegi. Lellel oli üks paha omadus, nagu inimesed rääkisid: „Lell on sooltepööraja“ tõendasid mõned ja töid näite.

„Juuli, tule siia!“

„Ei ole, lelleke, aega! Loomad lähevad kaugele!“

„Ae, ae! Aja loomad ka siia, minu juure! Mis sul täna õhtu veel teha on?“

„Tarvis õhtul saunas käia, siis vaestetoa juure leiba viia; meil on täna leivakord!“

„Ae, ae! Tapavad su tööga! Ise ilus lapsukene! Mine saksu teenima! Jaah! Hakkad siin talvel vastu mäge vett üles kandma, aa. Tõsi! Ma ütlen sulle, laps, tõtt!..“

Pererahvaga kokku saades oli lellel teine jutt.

„Ae, ae! Küli on see lapsuke vigur! Ei viitsi loomi sööta, ajab minu toa juure loomad

hunnikusse nälgima! Küll ta on hooletu ja laisk...
jaah!

Ehk jälle perepoega, kaheksa-aastast poisijõmsikat kiites räägib lell mesikeelil poisikese emale:

„Ae, ae! Oo! Küll see on aga üks tark poisike! Oo! jaa, ma ütlen tõesti tõtt!“

Selga pöörates sõnub sulasele:

„Ae, ae! Küll on aga kiusupunn, hoia ja keela taevas!“

Vist tuli see lelle paha omadus ja „sooltepööramine“ sellest, et ta igäihe meelepärast tah-tis olla.

Lelle juttu ei ustud sellepärast hästi; siiski kuulas enamik heameelega, mis lell „puhub“. Iseäranis siis, kui lell jutu sekka häid meelitusi oskas pöimida.

Teisiti lell ei võinudki teha; ta tundis inimeste nõrkust, pealegi sundis teda talupävilise seisund ja raagev rammu omale appi võtma meelitusi.

„Naeravad küll — aga annavad ikkagi!..“ Raske talutöö käis lellel, kes juba vana oli, ülejõu, kuid siiski ei tahtnud ta veel „jätkust järele anda“ ja otsis väsimuse põhjuseid mujalt. Kord väsis ta heina niites. See äge vihtumine palaval, kuival päeval tahtis lellel hinge seest võtta. Ära nähes, et ta teistest niitjatest kaugele maha jääb, viskas ta vikati enesest kaugele ja hüüdis õiglase inimese täie meelepahaga:

„Ae, ae! Pagan võtku! Kas sulane on minu vikati teritaja! Jaah! Ma ütlen tõtt: mina enam heina ei tee!“

Lell ajas oma väsimuse sulase süüks, kes peremehe äraolekul perele, ka lellele, vikatid teritas.

Lell ei sallinud seda, kui keegi teda laiskuses kahtlustas. Ta kiitles, et ta vähe magavat ja alati midagi tegevat. Kuid see enesekiitus sai temale kord komistuseks. Perenaine oli selle kiituse kõrvataha pannud ja mängis lellele parajal ajal vingerpussi.

Oli lõuna aeg, kui lell töölt tulles rohuaia puude alla langes konte sirutama.

„Mind ei ole tarvis ülesäratada. Ega ma magagi, muidu sirutan vähe“.

„Hea küll!“

Päike oli veel ainult „kolme mehe kõrgusel“, kui lell viimaks üles ärkas. Teised olid juba ammugi tööl. Perenaine laskis lelle meelega magada. Lell märkas, et temaga paha nalja on tehtud, teda koguni „laisa kirja“ tahetud panna, sellepärast hädaldas ta: Äh, miks te mind ometi üles ei ajanud! Ei mina julge selle häbi pärast peremehele enam oma silmi näidata, lähen merre! Otsekohe merre!“

Laiskust ei võinud lell ka teiste juures sallida. Nõnda tähendas ta ühe suvitaja kohta, kui see põllult mööda läks:

„Päevavaras!“

Suvitaja kuulis.

Lell, kes sellest aru ei jaksanud saada, kuidas tervel inimesel kiirel töö ajal lõbu pärast täib jalutada, nägi varsti enese ees vihast saksa keerutamas keppi.

„Varasta sina ka päevi, kui võid, vana noid! Kas ma sind olen sundinud lõikama?“

Kui saks juba kaugele läinud, siis vast usaldas lell silmi üles tõsta ja pererahvale lausuda:

„Pidin teisele ütlema, ae, mis sa nüüd oma keppi siin raputad, aga ei hakanud niisugusega ennast pahandama. Tema näe, paneb ka pahaks!“

Mis muidu seesugune siis õige muud on, kui mitte päevavaras?!

Kui suvetöö tehtud, siis algas lellel veel enne talve tulekut üks „püha“ töö, mis ta mälestuseks ütles tegevat. See oli heinamaa rookimine ja puhastamine kändudest ja võsudest.

„Lapsed, seda teen teile mälestuseks, selle töö eest ma tasu ei taha! Jaah, lapsed! Tõsi! Ma kinnitan teile seda kõvasti“.

Peremehega suvist lõpuarvet tehes, mis suuremalt jaolt moonas, osalt ka rahaga tasuti, tõusis lellel istmelt üles ja sõnus pühalikult:

„Ma austan teid, härrad! ae, jaah! Kust oleks mina vanainimene praegu enam raha näha saanud?!

Lelle igapäevases, hallis elus oli see sügisene palgasaamise tund püham ja pidulikum silmapilk aastas.

Nüüd oli raha, millega võis omale „rohtugi“ koju tuua, millest suutäis lellele „kosutuseks“ ära kulus.

Nüüd võis ka soojas toas pikutada ehk piipu popsutada ja mõnusaidsid mõtteid mõlgutada, kui väljas tuiskas: vanainimene on kurja ilma ja nälja eest hoitud! Kui aga toas igavaks läheb, siis talu juure „seitungi“ tooma: juba nüüd neil endil nad läbi loetud. Pühapäeviti, kui jaksu oli, siis kuulama vana köstripapat; ega ta nii väga kaugel polegi. Kodu olles teed omale süüa ehk nositad midagi näpu vahel ja vaatad: talvekene ongi mööda ja jälle surma poole.

Vahel ükski olles tikkusid lellele mustad muremõtted. Tööd ta enam kaua ei jaksa teha, rahakopikat ka kusagilt ei saa. Tarvis maja ära müüa. Mis see on! Nüüd kastan ise silgusoolvett

ja lapsed panevad mu majakese pärast surma ilusasti paigale. Kas nad mõnikord on ka küsinud, kuida mina elan! Söön paremini, muretsen ka „rohukest“ ja tunnen ehk vanuil päevil veel elust mõnu. Tõsi! Tõtt ma räägin...

Ja vanal läks meel korraga heaks, nii kui oleks tal maja juba müüdud. Parim „ninaesine“ auraks laual ja tema kõrval „va lagund“ sini-kael oma kelmika kubuga ja tema juures ilma kannata pütimoodi „pitsklaas“.

Majake jäigi lellel müümata, seda müüsid juba teised, kes sellest enam ei küsinud, kas oli lellel silgusoolvesi või mõni kaunvilja-supp keha-kinnituseks.

Lellel oli veel üks salakartus südames, mis talle rahu ei annud: hirm üksinda omas majakeses surra.

„Jaahl!“ ütles ta haledalt, kui mina suren, siis ei näe mind vist ükski. Enne kui toas vist juba haisen! Lapsed, ma räägin selget tõtt! Aga viinasse ma ei sure. Seda peate teadma. See on tõsi; tõsi, jaah, tõsi!

Osalt, ehk oligi see salakartuse põhjuseks, et lell enne surma oma majakesesse üürniku võttis. Aga hea läbisaamine ei kestnud kuigi kaua. See üheselamine ähvardas lelle püha eraomandust rikkuda ja selles suunas oli lell koguni hell ja õrn.

„Välja, välja! Tuba olgu tühi. Praht olgu majast väljas, jaa, kohe välja, joonega. Ega see laps ei jäta, tõmbab pliidi ukседki maha, ae, jaahl! See tõmbab maha!“

Kui tähendati, et üürniku kaheaastane laps nii suur rammumees veel ei ole, siis tõendas lell kaljukindlalt:

„Eee, jaah! See võtab ukсед maha, ee...
see laps on kuri, jaah! Ma räägin tõtt!“
Ja üürnik lahkus majast.

* * *

Lahkus varsti ka majakese peremees ise. Liiva Annus tuli lellele tee peal järele, teades, et kodus, majakeses, teist elavat hinge ei olnud, kes lelle lahkumist oleks näinud. Nõnda näed vahest jämedat ja harulist pärnapuud üksinda lagedal väljal. Tema tüvi on õõnes, ainult jäme krobuline koor, olgugi tormide ja tuulte käes lõhkenud, töötab veel kaua vastu panna. Ühel ilusal hommikul aga, kui päike naeratades tõuseb, ei ole vana puud enam alles. Öösine äkiline torm murdis ta. Seal lamab ta hiiglakeha purustatud okstega ja ootab kirvemehi, neile kõneledes: võtke veel seegi. mis minust elu ja aeg järele jätanud. Elavatele kõlbab ju kõik!.. Ja kirve- ja sae-mehed on seda rõõmsamad, mida kõrgemale puuriit tõuseb...

Teekäija! Eks sa ole ühes ilusas kohas Pühajõeel Kantsimäe varjus olevat Kuusemäe-lelle majakest tähele pannud? Juba peseb vihm ta kollase värvi seintelt ja endisest valgest korstnast paistab punane telliskivi serv. Maja ümber õitsevad kevadel paksud sirelipõõsad: mis lell istutanud ja lumivalged õunapuuõied pudenevad kilkajatele lastele pähe. Maja on tühi, keegi ei ela enam seal. Harva katsub talusulane seal õõbida, aga ta uni ei ole seal kosutav ega rahuline. Läbi une nagu kõlaks lelle hää! kõrvu, käskivalt ja pahaselt:

„Välja, välja! Tuba olgu tühi! Ega see poiss ei jäta, tõmbab pliidi ukседki maha!..“

Ilmaaegu kardab poiss! Lelle uni lähedal kalmistul on magus. Temale laulab lepalind ja isaräästas vilistab puuksal, sel ajal, kui emalind haudumas. Tema laul kuulutab uut elu. Vägevast elutungi avaldub ka noor võsastik sellel heinamaal, mis lell rookinud. Nüüd tahavad noored võsud lelle vaevarikka töö oma kasvuga kogunisti tühistada tema „mälestuse“ ära kustutada.

Võib olla, ehk on rändaja „Kuusemäe-lellesid“ ja nende majakesi mujalgi näinud? Ehk on nad kodumaalt lahkumisel sinust maha jäänud? Vanad, hallid, huvituseta „lelled“, keda võõrsilt tagasi tulles enam ees ei leia! Sa tunned nüüd nagu puudust nende järele, ja korraga ärkab sinus huvi seal-elavate imestuseks; kuhu on lell jäänud?!

Meie kodumaal leidub paljugi sarnaseid väikesi majakesi talukruntidel, kas endised tugevad taluperemehed vanul päevil elutsevad, kuni hauda varisevad.

Need „lelled“ püüavad enestest veel midagi „mälestusegi“ järele jätta. See kaob aga varsti. Lapsed ehk mälestavad neid veel puhtema südamega „Italist“ toodud õunte tõttu, kuna vanem inimene tuimalt ja ükskõikselt lausub: Oli ka üks vana patukott, keda armust ülal pidasime“.

Kohus

maa-aluses Narvas

Narvas oli omal ajal esimeseklassi kindlus ja teda ei olnud kerge äravõita. Vene valitsuse ajal aga kaotas linn oma kindlusliku tähtsuse 1863 a. (1864. a. viidi suurtükid linna vallidelt Peterburgi). Sellest ajast peale olid saladuslikud linna vallidealused õõnsused lahti ka lihtsurelikule; palju uudishimulikke käis neid siis uurimas ja vaatamas. Huvi nende vastu ei ole millalgi haihtunud. Iseäranis „kullaotsijad“ ei tahtnud salakäikudele rahu anda, isegi käike purustades ja lõhkudes.

Just viimasel, Eesti ajal, on huvi salakäikude vastu tõusnud. Neid on prahist puhastatud ja turistidele vaatlemiseks avatud. Seda teeb muidugi linnavalitsus linna huvides, kuid kõike käike ei ole veel jõutud korda seada.

Neid Narva all on ju terve rägastik! Isegi südalinn varjab omis majus salakäike mis tänavate alt bastioonidesse või teadmata kuhu viivad. Võib ütelda— maa-alune Narva ei ole veel täiesti omi salakäike avastanud. Ja, mine tea, mis saladusi need käigud veel edespidigi pakuvad, ehk mis on nendes sündinud. Kollitamiseks ja õuduse pakkumiseks on nad aga alati olnud sündsad.

Alamal kuulemegi ühe sarnase loo, mis bastiooni alustes käikudes sündinud, kuid lugejalt palun veidi kannatust. Asja paremaks arusaamiseks tuleb enne seletada.

Eestlasi elas linnas tol ajal, kui Narva oli kindlus, koguni vähe; olid mõned ametmehed, kojamehed ja majateenijad. Linnamüüride vahel elutsesid sakslased, venelased, mõni perekond soomlasi ja rootslasi. Linna kui kindluse ümber oli lage, hooneteta tühi karjamaa. Kui aga kindlusest lahtine linn sai ja kui vabrikud asutati (Kreenholmi vabriku nurgakivi pandi 30. aprillil 1857, aasta enne omandas parun Knoop Suthofide perekonnalt Kreenholmi ehk Varessaare, kuhu vabrik pärast ehitati), siis rändasid töölised Narva tööd ja leiba otsima. Narva sai ka eestlastele sisserändamise kohaks ja uueks asumaaks. Kuuekümnendate aastate keskel toodi Kreenholmi vabrikusse hulk töölisi ka Saksamaalt, nimelt kangrutöölisi. Narva noortemeeste seas läks kihinkahin lahti saksa preilide ootel Telliti rätsepateilt uusi ülikondi, et Saksa preilide ees ei tarvitseks häbeneda.

Tol ajal ei olnud Narvas palju sellekohaseid ametmehi, ainult 4 saksa meistrit ja paar vene riieteõmblejat; rätsepatest oli puudus, kui suurem töötellimine seisis ees. Oli ju iga päev laevatäit germaani iludusi oodata. Sel ajal raudteed veel ei olnud ja iga käsitöölise pidi linnast linna jalgsi rändama. Oli vandersellide ajajärk, tehti tööd ühe meistri juures ja kui himu täis, mindi rändama teise linna, teise meistri juure. Nüüd siis on lugejal enam-vähem ettekujutus sellest ajast selge ja ma jutustan loo, mis selle ajaga ühenduses.

Lugu on järgmine:

Ilus kevadine maikuu päev oli käes. Meister Martinsberg kratsis kukalt ja võttis kõrva tagant nõu. Talle tegi rohke töötellimine muret, kuid osavatest ja kärmetest sellidest oli kibe puudus.

Küll oli vandersellidest, kes Narva tulnud, tal teada hea ja osav töömees, kuid see oli parandamatu joodik. Ta ei mõtelnudki tööle asuda ja ei jaganud meister Martinsbergi muret. Olles mõne päeva meistri juures töötanud, jõi ta teenitud raha „toppeltkümlina“, selleaegse „hantvärgi“ joogina, Siiverts trahteris maha ja puhkas siis Saksa surnuaial väsimust — teiste puhkajate, haudade vahel. Siiverts trahter Saksa surnuaia kohal oli narvalaste ja ka Vanderselli (olgu nii-sugune nimi meie jutukangelasele) armsam joogikoht, mis linnast väljas rohelises asus ja kus rahuline puhkepäev haudade vahel ei oodanud üksi Vanderselli, vaid mõnikord ka teisi väsinuid.

Nagu öeldud, meister Martinsberg oli mures. Vandersell tööle ei hakka, tellimine tuleb aga kiires korras täita. Kuid kus häda suur, seal ka abi lähedal, ilma et ise teadki. Meister kurnud oma häda voorimees Luukasele. See mõtelnud veidi aega, siis sõnanud:

Tead, meister! Maksa mulle kolm rubla ja ma toon Vanderselli sulle homme tööle.

— Kuidas! Sina tood ta homme tööle? Mul nii hädasti tarvis.

— Toon!

— Hüva, maksan! Siin on käsi.

Meest sõnast, härja sarvist!

* * *

Vandersell ärkas oma uimastusest. Talle oli keegi heamees trahteris tubli peataie „handvärgi jooki“ lisaks veel endisele ostnud, siis kaob tal mälestus. — Tähendab, mees on täis mis täis.

Ärgates ta tunneb valu seal kohas, kus ta ennemini sarnastel ärkamisekordadel valu ei tundnud. Põrguvalu kohe! Ta kargab istukile. Nagu tuli põletab alumist kehaosa. Justkui oleks keegi

põletavat vedelikku või tärpentiini paljale ihule kallanud. Ta kobab ümber Pimedus valitseb igal pool. Ümberringi on külmad niisked kiviseinad, kobamisel puutub talle vastu rauduks, mida ta avada ei saa. Kus ma olen, kus olen? Ta tunneb, kuidas külm higi tilgub otsaesiselt... — Kas hauas või põrgus. Või ongi see joodikute põrgu, ni pime, nii õudne? Oh, kuidas ma siit veel eluga pääseksin, veel seekordki! — Ta tahab karjuda, kuid ainult korisemine tuleb kuuldavale. Vaikus... hauavaikus valitseb tema ümber, ta tunneb vaimlist ja kehalist piina ta ei saa aru, kuhu ta on sattunud, kes teda siia neetud paika toimetanud ja maha jätnud...

Hirm tegi mehe nii küpseks, et ta kumuli heites Jumalat appi hüüdis ja oma joomist needis. Ja justkui olekski taevas tema appihüüet kuulnud. Rauduks avati ja lävele ilmusid kaks mustas riides meest küünaldega ja kaetud nägudega, kes teda käskisid viimasepäeva kohtu ette tulla.

Himust lõdisev vaene patune talutati nüüd mitmest käigust läbi, kuni ta jõudis kohtu ette.

Mustal laual põles paar vahaküünalt ja paar kinniste nägudega meest istusid kohtulaua taga.

— Sina, joodik ja haudadeteotaja, kumises kohtuniku hää! kui maa-alt. Sinu lõõg on täis saanud

— Armu, armul palus patune. Ei elades taha maha enam viinasuutäit suhu võtta, ega surnuhaudade vahel magada.

— Kas lubad seda? On's see su kindel tahtmine ja töotus? Nii kergesti see ei lähe. Sa pead vande andma ja sellele alla kirjutama, siis võid veel eluga pääseda, rääkis kohtunik. Nüüd vannu ja ütle mulle järele järgmised sõnad:

— Mina, rätsep Vandersell, töotan ja vannun viinajoomise maha jätta, ei iialgi ühte sinist esmaspäeva pidada, seni kui ma elan. Ei pea ma seda töotust, siis pärgu mind pörgu ja tema piinad.

Väriseva käega, kuid lootus südames siit neetud paigast pääseda, kirjutab Vandersell oma nime paberile.

— Nüüd kuule veel! rääkis kohtunik. Kui kell 12 lööb, viivad su kohtuteenrid välja. Senikaua ootad seal, kust sind siia toodi. Vandersell viidi nüüd vana paika tagasi, kus ta hirmu ja lootuse vahetusel ärapääsu ootas.

Aastapikkusena näiva ootamise järele tulid samad kaks meest kes talle koti pähe panid ja välja tallutasid. Kahe mehe vahel viidi ta ikka edasi, kuni peatuti. — Nüüd oota veidike! sõnasid saatjad, kuni linna kell 1 ära lööb.

Vandersell avas oma pea nüüd kotist ja leidis enese Völlumäelt, Pähklamäe mõisa ja vana Rootsi kantsi läheduses, mis linnakarjamaal.

Järgmisel hommikul oli Vandersell meister Martinsbergi juures kibedasti ametis, et Narva kavaleridele õigeaks ajaks pidukuube valmis teha. Meister Martinsberg hõõrus heameelega käsi, niisama ka voorimees Luukas. Paar nädalat hiljem tuli Narva kauaoodatud laevatäis saksa neiusid. Siis olid suured rõõmupäevad linnas. Siivertsid trahter rökkas nagu pulmapidude ajal muusikast ja tantsust. Lõbu oli Narva noormees-
tel laialt, kuid Vandersell ei võtnud peost osa; ta oli kaine mees ja jäigi selleks. Pärastpoole oli ta ise meister, Peterburgis. Ja seda tänu Narva vallialusele, voorimees Luukasele ja tema abilistele.

Õnnelik õnnetus

— Kuda viimasel ajal elatakse ja ollakse, teate ise paremini ajalehtedest ja endi tähelepanekutest. Naljaks ja ajaviiteks jutustan teile oma lapsepõlve mälestustest. Targemadki ehk pahandavad selle üle, aga ükskõik: kõik ei ole ju targad!

— Rääkige, rääkige, sundisime meie vana soldat Priidut.

— Olen Palkanites käinud ja muid elu raskusi läbi elanud, — ikka seda näinud, et mis eest „väikest“ kuradikest karistatakse, see „suurtel“ libedalt läbi läheb. Sellest ei pääse sõjaga rahuajal, see oli vanasti, maksab ka praegugi!

Ainult mõni harv kord pääseb ka „väikene“ trahvist, ja sedagi kogemata kombel „suure“ pähe.

Sest on palju aega tagasi...

— Mari, mitu aastat meil ju paaris saab oldudki?

— Kellel siis need aastad meeles on! On juba hulgake aega Kaks nädalat enne jõulu olid pulmad...

— Ah tühja aastatest! Ehk tulevad pärastpoole iseenesest meele! hüüdsime meie kärsitumalt.

— Ei, pidage!.. Võisin vahest 7 — 8 aastane poisijõmpsikas olla. Noh, olgu, jutustan edasi, aastate täpsus ei muuda minu jutustusi paremaks ega pahemaks!.

Politseimeistrit siis Narvas ei olnud, oli pürjermeister. Amet üks, nimi ainult teine! Räägitud ajal oli Juhan Viibermann (Johann Viebbelmann. Aut.) pürjermeistriks, kes üht pausa pidi natuke lonkas.

Meie elasime samas kohas, kus praegugi, ja minu isa oli ametipoolest õllemeister. Nagu näete, ka „meister“, olgugi mitte pürjermeister.

Ta, kadunuke, pruulis toop-õlut Novinka juures olevas mõisa õlleköögis, ja seda müüdi siis toobiviisi kõrtsides.

Millest see nüüd tuli, aga minu isa kutsuti ümberkaudsete elanikkude ja tuttavate poolt ka Piibelmanniks, — härra Piibelmanniks, ehk küll nagu ise teate, meie perekonnanimi hoopis teine on. Tuli see taadi sarnadusest tõlise Piibelmanniga või millegist muust, ei tea ütelda. Vast oli see põhjuseks, et taat niisamuti ja sama jalga lonkas, kui pürjermeistergi. Noh, taat ei pannud nime ka sugugi pahaks; nimetas isegi end „härra Piibelmanniks“. Muud kasu ega kahju sellest ei olnud.

Siiski... Kord ometi tõi taadile härra Piibelmanni nimi rahalist „kasu“ ja mitte rohkem ega vähem kui 50 kopikat.

Ja seda tahtsingi just teile jutustada. Narva linna päralt olev mõis, Pähklikmäe, oli rendile antud. Seekord oli rentnikuks linnabürjer Gendit, kellel alevi lehmapidajatega oli niisama „karvanooda“ kiskumist, kui ikkagi see on: lehmad, sunnikud, tikkusid mõisa vilja. Ainult lehmi, muidugi ka inimesi oli tol ajal vähem kui praegu.

Meil oli üks must lehm, kellest mäletan, et tal oli ainult sabaots valge. Heakene küll! Eks lehmake läinud ühel ilusal päeval ühes teistega mõisa kaera ja väljavaht Jüri — uus luud ikka

toa pühib, oli vast teine mõni nädal ametis — Jürike, va hundisitt, kus ta praegugi on, ajanud naiste suureks pahanduseks lehmad kõik mõisa lauta kinni:

— Ega mõis nüüd nalja mõista! sõnas memm, kui õnnetusest kuulda sai.

— Sina vurr oleksid ka lehma järel paremini valvata võinud — kargad muidu ümber! tegi ema mulle tähenduse.

Ei siis, kadunuke, minuga rohkem ei paandanud — oo, mul oli kuldaväärt ema!

— Noh, Priiduke, lähme siis lehma lunastama! sõnab eit ja mässib raha rätikunurka.

Mõisa jõudes näeme hulga naisi õues härrat ootamas. Kõik nad olid oma loomakeste järel tulnud, keda kuri Jüri mõisalauta vangistanud. Minu ema jääb ka naiste salga taha seisma, tema kadunuke ei armastanud kusagil ettetükkida. Mina hoian hirmuga tema seelikusabast kinni; kartsin härrat.

Viimaks tuleb härra opmaniga lauda poole.

Nüüd algas vast peapesu. Naised said saksalt küll ja küll kisendada. Egas nad sellest suurt hoolinud, teate „linnanaised!“ Härrale nad siiski vastu ei hakanud, teadsid ju et trahv siis suurem tuleb.

— Iga lehma pealt tuleb 50 kop. trahvi maksta, otsustab viimaks isand.

Mõni südikam naine palub trahviraha natuke alandada. Ei alta, härra läheb uuesti tighedaks.

— Makske välja, ehk muidu saadan teid kõiki „raadi“ (politseisse).

Lunastamine algab. Jüri käsutatakse lehmi üksshaaval laudast välja tooma, kuna opman raha vastu võtab. Herra ise seisab, kepp käes ja vaatab toimingut pealt.

Kõik on läbi käinud. Viimaks tuuakse meie Mustik välja.

— Kelle oma see siis on? küsib härra. Keegi ei vasta. Teised naised on oma loomakestega ju kõik minema läinud.

Kes lehma kätte sai, see pühkis nagu tuul minema! Aga keegi neist ei jätnud enne minekut heitmast kurja pilku Jürile.

— Kelle see lehm on? pärib härra uuesti.

— Piibelmanni! lausub eit aralt, kas meelea või kogemata õiget nime varjates.

— Piibelmanni?! Härra Biebbelmani? Härra vaatab suuril silmil ema ja siis opmani otsa

— Jah, „Piibelmanni“ oma ta küll on, lausub opman ja pilgutab silma. (Tol ajal oli opmaniks vana Anovitsh, minu isaga suured sõbrad).

— Jüri kurat! Mis kirevase päralt oled sa härra bürjermeisteri lehma kinni ajanud? Lambapea niisuke. Silmapilk aja härra Biebbelmani lehm sinna, kust ta tuli. Ära liiguta ühtegi kõrvu. Ruttu, kas kuulep. Sa oled mul küll üks hea eesel!.. Ja mis siis sina tahad, naine? Mis? pöörab härra meie poole, õigemini ema poole (mina olin ema seljataga kurja härra eest varjul ja piilusin sealt ettevaatlikult).

— Ma... tulin vaatama, kas vahest minu lehma ka siin laudas ei ole!

— Ei ole! Näed, et ei ole. Kust ma sulle lehma võtan. Pean oma laudast sulle looma andma, või mis? kurjustab härra, kes „Piibelmanni prouat“ näoliselt ei tunnud.

Meie emaga kadusime. Vahepeal jahtis Jüri Mustikuga, kes heameelepärast, et vangist pääsis, isegi takka üles löi ja Jüri meelepahaks uuesti kaera jooksis,, mis kahelpool teed kasvas.

— Sunniku tõbras! Niisugust „kitse“ ei ole veel nähtud. Ja, tema pärast saa härralt veel sõimata! Piibelmanni lehm? Mis asjamees see härra Piibelmann ise kurat, õige on, et tema lehm ilma trahvita, mõisa kaera võib parkida?

(Jüri ei teadnud ega tunnud kumbagi Piibelmanni, sest nagu ütlesin, oli ta alles võõras).

— Küll meie, poisikesega lehma siit ära ajame! sõnub eit Jürile. Sel muidugi hea meel. Õige mul lõbu lehma järel pikas kaeras jooksta.

Koju jõudes harutas eit rätikunurga lahti ja pani raha muheledes kappi tagasi. Siis läks ta sahvrisse, kust ta suure võileivakannikaga välja tuli. See oli minu jaoks. Ise läks ta kiiresti lehma lüpsma.

— Noh kas oli tunda, et lehm rohkem piima andis? küsis üks pealtkuulajaist.

— Ei mäleta! Arvan, et ikka vist! Usun et mõisakaer Mustikule rohkem rammusat toitu andis, kui rohest lage linna karjamaa. Parema „ninaesine“ ei ole kellegil põlata, olgu ta lehmalt või vanal soldatil.

Susi sõi

Vallavolimehe enese jutustus.

Kuidas kõik see kupatus meil mokka läks, seda tahan teile kohe jutustada.

Kõigepealt: kes ja mis on üks valla volimees? Mees, kellel palju „ülekohut“, keda igaüks oma püha kohuseks arvab süüdistada ja kiruda. Mees, kes ühes teiste omasugustega valla kasusid peab kaitsema, kelle loal ja mittelubamisel valla kopikad ja rublad „pesasse“ jäävad või „lendu“ lähevad; mees, kes mõnikord terved päevad ilma tasuta valla heaks peab ohverdama ja ise oma leivamärssi kaasas kandma, kui ta tühja kõhtu kannatada ei taha. Jumal hoidku küll igaüht tõsist talumeest valla voliniku au eest! Siiski... oled korra valla poolt valitud, katsu oma kohuseid täita nii kuidas oskad ja kudas sul asjast arusaamist on.

Imeks tuleb aga panna mõnda meest, kes eluotsani ja alati volimehena valla ees tahaks „hiilgada“, ilma et tal valla asjaajamisest ja raamatupidamisest aimugi oleks. Ja... niisugusi mehi leidub praegu veel paljugi. Kas siin vast süüdi vallatäiskogu ise vahest ei ole, kes volinikke valib? Vahest pandaks nagu narri pärast mõni mees ametisse, kellest kõik muud võiks saada, kuid mitte mõistlikku valla volimeest. Siin mängib tihti kadedus, kius, „rolli: enesel lootust volimeheks ei ole saada, siis ei pea ka targem, rohkem silmapaistvam mees selle ameti

peale saama, saagu parem see või teine! Ja paha on volikogus istuda ja vallaasju juhtida, kui neid tavijalgu rohkem on. Iga hea algatuse pistavad nad ju idus mokka; sa ei jõua nendega jännata, neid arusaamisele viia, väsid sina, mitte nemad, need targad vallataadid.

Meie valla volikogus õnneks niisuguseid tõrgeid taate palju ei olnud, nad olid vähemuses; meie edumeelsed ja nooremad mehed võitsime nad alati ära — siiski läks meil see „kupatus“ kõik mokka, — päris pintslisse kohel! Ja kuidas see kõik tuli. Keegi oli vägevam kui meie suure valla volikogu, ilma et tal mingisugust võimu meie üle oleks olnud, meie teada. Noh, jutustan järgemööda, küll siis mu jutust isegi aru saate.

Ühe meie valla külale tahtsime teist „koolmeistrit“ soetada. Külal oli lapsi palju ja üks koolmeister ei jõudnud nendest ülekäia. Mis seal muud, kui temale abi. Abi siis abi, kuid koolmeister olgu naisterahvas, tegime otsuseks ja torkasime kuulutuse lehte. Miks just naisterahvast koolmeistrit, see on meie oma saladus. Naisterahvale võib vähem palka pakkuda, naisterahvas-koolmeister ei lähe teise meesterahvast-koolmeistriga riidu ja — palju huvitavam on kauplemise ajal volimeestel enese ees ühte naisterahvast näha, pealegi kui ta igatepidi mõistlik ja ilus on. Kaupleks ehk iga külale kõik „naiskoolmeistrid“, kui see minu tegemine oleks!

Minul oli tarvis vaksalisse enne koolmeistri kauplemist veel koorem kartulaid viia — siis kohe sealt vallamajasse, kuhu teised ju enne mind läinud. Süda kipitas sees, et hiljaks vist jään: ei tea, missuguse nad seal valivad, sest

kriipsamine olin ju kuulda saanud, et meil kahe preili seast „koolmeistrit“ tuleb valida ja kaubelda.

Pean ütlema, et ma „kaiede“, see on naisterahva hindamise juures natuke asjatundja olen. Kohe esimese nägemise juures ütled plaksti ära, mis see ehk teine „kai“ väärt on. Ja on mehi, kes selle kunstiga tervel eluajal valmis ei saa, kes alati kobavad ja eksivad, justkui seal kuhugi eksida oleks! Meie, ametivenna Aabliga, tunneme naisterahvast, kes meeldida võib. Sest peaasi on ikka meeldimine, muu asi kõik tühi puru. Kes meeldib, on „tark“ ja toimetab kõik oma asjad „targasti“, miks siis mitte ka aabitsaõpetust valla jõngermannidele. Kahest iludusest tuleb ikka ilusam välja valida, on alati minu põhimõte, pealegi kui nad ühesuguse hariduse on saanud Noh, seda ei pruugi sul just ajalehes rääkida, olgu ja jäägu ainult meie kahe teada, tead, — teised volimehed saaksid kurjaks ja kadedaks, meie, nooremate asjatundmise üle ja naiste käest kodus saaksime ka hurjutada: „vaata mehi, missugused ilmaaegused ja käest hukas nad meil ei ole!“ Volikogus peab aga mehi mitmesuguseid olema: üks tunneb üht, teine teist asja põhjalikumalt kui teine.

Astun vallamajasse. Meestel kõik kaelad õiele: „tulid joh ükskord, meie just sind ootasimegi!“

— Kus nad on?

— Seal teises toas ootavad otsust, kumba valid?! Tunneme ju sinu maitset...

Teen ukse lahti. Päris pimedaks ja keeletumaks jäin esiotsa.

„Tritvastein!“! niisugust iludust ei lootnud ma siin eestois leida.

Teine neiu, kes ka omamoodi keskmiselt ilus oli, ei saanud esimesele, keda kohe nägin' sugugi vastu, nii pergeli ilus oli see preili!

Nii kui juturaamatus: saleda kehaga, õrna punaste palgedega, sinisilmadega ja lokis juus- tega. Kahju, et ma jutukirjutaja ei ole, küll saaks selle preili iludusest ometigi kirjutada! Miks ei ole meil volikogus ka mõnd kirjanikku peale hariliku protokollikirjutaja!

— Andku kodus Kai mulle andeks, aga mina valin selle! ütlen oma südames. Teist prei- lit ei hakka rohkem enam silmitsemagi. Vaatan mees „koolmeistri“ otsa, kes ka siia oma abilise valimist vaatama tulnud, loen sedasama soovi tema silmadest! Miks ei võinud m i n a koolmeist- riks õppida?! Selle preili kõrval klassis üheskoos töötada, „suust suhu rääkida, silmast silma“ vaa- data.. taevas, tükikene sinu telkidest oleks siia koolimajasse ilusasti alla libisenud! Ilma palgata teeniksin kohe ühe talve ja teisel nõuaksin vast poole palka. Kahju, et ma koolivanemgi ei ole, igapäev käiksin korra kooli katsumas.

— Aga koolmeistri „Kaie“? Kumba nen- dest neiudest valiks tema? sähvatab mul mõte häkiste läbi pea. See teine neiu, vähem ilus, on ju tema soovitatud. „Tritvastein!“ Kui siin va- hest harilise naiste haigusega, kadedusega vii- maks tegemist ei tule teha. Minu Kaie paneks külli kõik „sarved ja sõrad“ ilusama neiu vali- mise vastu, nõnda päevaselge on mul tema sel- ginud ilmavaade. Kuid siin on ju rohkem hari- tud inimestega tegemist... tühi mõte ja vaat, mis lollusi vahel ka ühe valla volimehe pähe kõik ei tule!

Noh?!...

See küsiv „noh“ paistis iga voliniku näolt, kui toaukse vahepealt kinni panin.

— Noh?! Mis seal nüüd noh, ehk nah, aga üks tuleb ikka tingimata ära valida.

— Teame isegi, aga kumba siis?

— Ma viivitasin meelega natuke aega ja lasksin põnevust kõigekõrgema kraadini tõusta. Siis kõhatasin, tegin hääle puhtaks ja pidasin ametivendadele vist kõnegi, mida ma ise aga enam heaste ei mäleta. Niipalju on veel meeles, et nõnda algasin:

Austatud X. vallavolimehed ja armsad ametivennad! „Kultura“ ja „progress“ nõuavad meilt, et meie täna kooli tähtsust silmas pidades, tema õppejõudusid suurendame ja tont teab, mis ma seal veel lorisin. Peaasi: ma soovitasin ilusamat neidu valida, mis ka vist ilma minu soovituseta oleks sündinud. Ühesõnaga kaup plaksti koos, isegi viit rubla palgast maha ei tingitud, nagu see volikogus harilik nähe... Korterit pidi neiu koolimajas saada, sest koolmeistril oli neli või viis tuba. Näitasime korteri kättegi, koolmeister nõus, neiu nõus, ühesõnaga asi ilus ja kõigeparem. Ja nüüd seda tänu, seda ilusat tänu, mis valitud neiu meile avaldas! Sõnad, silmad, häälekõla, aina südamesse tungis vägise. Vaatan Aablit, temal mehel mookki torus ja teised nühivad nina hea-meele-pärast muidugi. Rõõmsas meeleolus läheme kõik koju poole...

— — — — —

Ei tahaks seda lugu enam meelde tuletada ega rääkida! Püüad valla kasuks kõik ära teha, mis oskad ja võid noh, kool oleks saanud hea järjele, lapsed õpiksid kahe koolitaja juhatusel jõudsasti. Noorsugu saaks targemaks kui meie seda oleme. Nende seast saaks tulevikus häid

volimehi ja teisi vallaametnikke... Valla tüdrukud ja naised saaksid tulevikus targemad, nad ei oleks nii puitanud ega tagasihoidlikud jutuajamises võõramate meesterahvastega. „Ilm“ edeneks, ühe sõnaga, kuid susi sõl ja pani terve ilusa „kupatuse“ mokka...

Kooliülemuselt saime ettekirjutuse: naiskoolmeistrile tuleb korter ehitada, va h e s e i n u teha ja tont teab, mis seal „sikuläris“ kõik ei olnud. Just kui suures koolimajas kahe koolmeistri jaoks küllalt ruumi ei olnud, nii kuidas kauplesime. Nüüd ehitada korter, kellele seda ehitamist ja eraldamist tarvis oleks?! Ei usu, et neiu seda eraldamist ja ehitust nii väga nõudis. Kuid see asjata nõudmine täitis volimeeste kopsu ja maksa: ei ehitada ja lorilgi lõpp. Neiu jäi tulemata ja on tänapäevani tulemata; las koolmeister üksi hulga lastega valmis saada!

Kuid mõistatuseks jääb meile tänapäevani: k e s s e e kooliülemuse juures meie „asja“ mokka pistis? „Tritvastein“, küll on see aga üks inimene!

Vaimude maja

Õues pime; aknaklaasidelt valguvad alla sügisöö silmapisarad. Heledal elektrivalgustusel ja soojas toas olles valdab toasviibijat mugav, kodune tunne. See tunne tõuseb veel mõne kraadi võrra kõrgemale, kui sõber sind külastab ja jutuajamine täies hoos. Mõnikord juhtub nii, et jutt reaalselt pinnalt nagu kogemata kaldub müstika valda, iseäranis siis, kui ilm väljas pime ja tormine.

Oli kord sarnane õhtu, kui sõbrad kokku juhtusid. Aeg oli juba kaunis hiline. Tõusti üles, et lahkuda.

— Istuge veel vähe! Räägin teile loo, mis teid vististi huvitab ja ühtlasi ka „teekepiks“ oleks. Mõni teine kord ei ole mul jutustamiseks tuju ja vahest ei tule ka meele. Noh, istuge ikka, kuhu siis nii kiire! rääkis majaisa.

— Vahest mõni hirmu- ja õudusejutt, mis kananahale ajab? Lase siis kuulda, sõnas üks äraminejatest.

— Minu jutt ei ole ka pikk, mõne sõnaga öeldud, kui teil kuulamiseks kannatust ei jatku. Kuid enne lubage küsida: usute teie vaime või vaimutaolisi olevusi?

— Hm, hm! tegid kuulajad. Nüüd üks lori küll algab! Raske uskuda neid, keda ei ole

Ah, neid ei ole siis... tubli, tubli. Mulle jutustas keegi ustav inimene, kes nüüd isegi juba

vaimuderiiki rännanud, selle loo, mille teile edasi annan.

Väljas oli ilm vahepeal pöörasemaks läinud, tuule vingumine ja vihma krabin segas vaikust toas.

Sõbrad panid suitsud suhu ja olid kuulamise-valmis.

— See oli maailmasõja 1915. aasta, algas kõneleja. Kujutelge ühes tuttavas linnas telliskivimaja, mis pika tänava ääres. Maja taga park, vastu vallimäge. Majast lõuna pool viljapuuaed. Pargi pool on majal suur klaasist veranda, mida varemini triiphooneks tarvitati. Maja all keldrid, neist osa vallimäe poolt kinni müüritud. Verandalt viisid paksust klaasist ukсед saali. Pahemal pool saalist (saali kõrval) härraste magamistuba. Saali ja magamistoa vaheseinas müüri sees puustega kapp, ukсед magamistoa poole.

— Sa kirjeldad j^a maja nii, kui oleks ta sinu...

— Minu küll mitte, aga kord olen selles majas käinud. Miks see maja välimus ja sisemus mulle meele jäi, sellel on oma põhjus. Aga kuulake! Räägitav maja oli tol korral saksasoost advokaadi L. omandus. See härra elas oma majas naise naise ja tütre seltsis, peale selle teenijad. Uue-aasta õhtul 1915. a. härrased mängisid kabinetis, mis teisel pool saali kõrval, kaarte. Korraga hakkas magamistoa saali kõrval kloppimine, otsekui oleks ta müüri sees olevast kapist tulnud. Ehmunud toatüdruk, kes magamistuba korraldas, pistis jooksul härrastele asjast teatama. Härra aga sõnas külmavereliselt: kloppigu kui isu selleks! Tollest ajast peale algaski majas saladuslik kloppimine. Seda ei kuulnud mitte ükski toatüdruk, vaid ka preili, kes verandal magas ja

õõseti kohkunult tuppa jooksis. Vaimude, või kes nad olid — nende tegevus algas harilikult ikka peale kella 12-st, aga mitte igal õhtul. Kloppimine oli ühemõõduline, vabel kajasid nagu ühemõõdulised sammud, nagu ukse lahtilangemine magamistoa seinakapis, köögiriistade tärin, mõnikord nagu kassi kisa. Teenijad seisis ukse taga ega usaldanud vaatama minna ja palusid vaime, et nad mõnegi riista seinakapis terveks jätaksid. Kui nad härrale oma hirmu kurtsid, julgustas neid see igal viisil. Jutustas, et praeguse maja asemel kord vana maja seisnud, kus keegi mees pööningul end ülesse poonud, ja et praegune maja allikasoonete ehitatud, ja mõnd muud ime-lugu, millest kloppimine võis tulla.

Kõneleja peatus ja tuletas nagu midagi meele.

— Sa jutustad nii, nagu oleks sul tõi taga. Su vaimude ja kloppimise lugu tuletab mulle meele samasugust juhtumist aastakümnete eest Rakvere ümbruses kuski maal ühe vabadiku majas. Nagu läbi udu see on mul veel meeles. Oli vist Väike-Maarjas, või ka mujal, ei mäleta, kus, aga midagi oli. Kuidas see lugu lõppes, ka ei mäleta, rääkis üks kuulajatest.

— Noh, näed! Asi hakkab sind huvitama. Kuid minu lugu on vist teisiti...

Varsti L. andis oma maja riigile tarvitada ja kolis ise väikesesse majja, mis asus hoovis. Härra elas seal üksi, kuna proua ja tütar olid asunud Soome elama. Maja võeti nüüd Punase Risti haigemaja alla. Haavatuid ega haigeid veel majas ei olnud, kuigi maja sisemuses haiglaks juba kõik oli korda seatud. Majas elutses ainult halastajaõde ja veel keegi noor naisterahvas.

Õhtu. Õde loeb, kaaslane magab... Teisel korral oli tühi tuba, mille trepp magamistoa ukse juure koridoris alla viis. Iga õhtu käidi hoolega uksi lukustamas... Nojah, õde loeb... Korraga kuuleb, et keegi tuleb ülevalt, teiselt korralt, raskete, ühemõõduliste sammudega alla. Lamp käes, õde läheb vaatama: kedagi! Loeb edasi, kuid mõtted on kuulnud sammude juures. Vähe aja pärast kuuleb jälle samme üleval ja siis sahinat ukse juures. Vahepeal oli ka teine neiu ärganud. Hirm valdas mõlemaid ja nad hüppasid aknast välja. Nende õnneks oli akna all prügikast, nii et nad ei saanud viga ja pääsesid värava kaudu uulitsale.

Kui haiged sisse toodi, kuulsid nad ööseti seda-sama. Vaim ilmutas end ikka kaks või rohkem korda nädalas, aga ikka peale keskööd.

— Ja edasi? Millega asi lõppes?

„Lõppes? Ei see lugu veel lõppenud. Kui haigemaja varsti sealt ära viidi, paigutati majja ta asemele lastevarjupaik. Härra aga elas edasi oma väikeses majakeses. Kui varjupaiga juhataja sedasama kuulis, mis ta eelkäijadki, siis teatas ta loost politseile. Linnavaht oli nüüd mitmel ööl majas vahil, kuid vaimud ei annud enesest elumärki.

— Vist ei olnud nad politseiga heas vahekorras!

— Nõnda'p see vist oli. Kui vanast mõisnikusoost preilile, kes majahärrale oli majasõbraks, loost teatati, siis ütles ta varjupaiga juhatajale tähendavalt: Karta pole midagi, on rotid või inimesed. Ja — miks ei ole temale sellest varemalt teatatud.

Peale selle jutuajamise jäi vaim palju vagusamaks; ta ilmutas end tasemini. Selle eest aga

palju varemini: juba videvikust peale, mõnikord koguni hommikuti Härra aga oli vahepeal väikesest majast kaugemale suurde kivimajja kolinud, kus paar saksasoost preilit elasid, nendele seltsiks.

Viimane vaimu ilmutamise õõ, kus terve õõ „tegutsemisega“ ära kulus, oli justament siis, kui päeval linnas suur sõjaväe mobilisatsioon läbi viidi. Nähtavasti mõjus inimeste ärevus ka vaimudele, et nad järgneval ööl nii rahutud olid.

— Aga härra?! Mis sai härrast?

— Härra ei puutu asjasse... Ta reisinud ära Soome, oma naise-laste juure — — —
— — — — — — — — — —

Kas mäletad?

Kas mäletad, linn, kui sinu saatuse pärast heideldi? Aastad on läinud, ja elu nagu hoolas põllumees vagulise mulla tasaseks äestanud. Ainult ajalugu hoiab sinu sügavaid kortse je endiseid muresid hoolega alal.

Nüüd, kus sa raskete aegade, tööpuuduse ja külma toa üle kurdad, mõtle ja kujuta enesele aega, kus elu veel halvem oli. Nappus ja viletsus olid, linna kodanik, sinu truud seltsilised. Kuid sa pidasid vastu, mehiselt vastu, olgugi, et surmaingel üle linna lehvis ja sulle igal minutil kõneles: oled, ja — ei ole! Kuis kisendas süda siis rahu järele, kuid rahu ei tahtnud tulla ega tulla. Nüüd on ta tulnud, millest nüüd siis see rahulolematus.

*

Sirvin vanu pabereid. Nad on ajajooksul kolletanud, kuid read, mida ma siis kirjutanud, on veel selged. Mälestus värskeneb ja silma ette kerkivad uuesti pildid sellelt „unustuse saarelt“ — saarelt, mille juurde me mälestuse laeval nii tihti, alateadlikult sõuname.

Siin nad seisavad need read.

— „Lahingud Narva all ei ole veel lõppenud. Sel ajal, kui rahusaatkonna härrad Tartus rahu projekte vastastikku vahetavad, tungib vaenlane nagu hullumeelne meile kallale. Mis kasu on ta ilusatest sõnadest, kui teod kõnelevad teisiti.

Seisan linnaaiakeses jõe kaldal ja kuulatan neid hääli, mida juba nädalate viivul olen küllalt kuulnud. Kahurid mürisevad juba hommikust peale. Ei kuulen ka teisi hääli. Need on Jaanilinna kirikute kella helinad, mis rahvast palvetama kutsuvad. Kuis harmoneerib see mürin ja helin. Ja, looduse härmatanud puud kuulavad seda kontserti pühalikult, vaikselt. Palvetan ka mina...

Terve päeva pauguvad kahurid. Õhtu. Ikka mürin. Aknast näen, kuidas kahurituli pimedat taevast valgustab. Lähen maja põõningule, et paremini näha. Merepoolt küljest kestab osaline mürin. Vist tungivad punased jälle Feodorovka küla kallale. Näen, kuis mõlemalt poolt tuli välgatas. Vahel on see tuli heledam, siis jälle punakam. Siinsamas lööb taeva all nagu hele täht äkki särama ja kustub silmapilk. Shrapnellid lõhkevad... Siis tõuseb hele rakett kõrgele õhku ja valgustab kauemaks ajaks taevaalust... Tõuseb tulekahju kuma. Vist põleb mõni maja. Mõneks sekundiks vaikivad paugud, et siis ühiseks mõirgamiseks sulada. Ka kuulipilduja kole ragin on vahest kuulda, nagu kirjutaks surm masinal langenute nimekirju.

Vaatan linnale, kus mõned üksikud tuled vilguvad. Linn magab rahulikult, või teeb ta ennast magama. Kell on alles 10—11. Ja seal, mõni kilomeeter eemal, kus surmavälgud sähvatavad, seal vaieldakse, linn, kõvasti sinu saatuse üle.

Sanitar

Vaenlane kes üle Narva
jõe tunginud, on õnnelikult
meie poolt tagasi löödud.

Meie ambulants peatus mõni kilomeeter linnast eemal, kusagil raudteeäärses külas. Ühe maja valisime välja, kus oli kolm tuba. Kaks jäi ambulantsi alla, kolmas pererahvale. (Pererahvast oli kolm inimest: taat, eit ja minia). Haavatud, kes rünnaku tagasitõrjumisel haavata saanud, oigasid põrandal õlgedel. Neile ei olnud anda patja ega tekki. Sanitar palus pererahvalt neile midagi pehmemat külje alla. Küsis mitu korda, kuid pererahvas vastust ei annud. Viimaks pakuti ühte nõõrist võrku.

Sanitar murrab pead, kuhu otsad kinnitada. See, kurat, teeb küljekondid veel rohkem kibedaks! — uriseb ta võrku silmitsedes. Haavatud on aga nagu koerapojad pahnas!..

Vanaeide voodis seisavad kolm aluspatja üksteise peal. Voodi on pühadeks kõrgeks üles-tehtud. Varsti poebki vanaeit poolsalaja voodi, sinna tuppa, mis ambulantsi alla võetud. Kuid eite ei lastud sinna puhkama jääda.

Minia hääل teisest kambrist kajab:

— Tule ära ja too kõik padjad ka ära!
Vanaeit kobib padjad kaenlas ja ohkab.

— „Oh Eesus, mis tüli küll kallil jõulu-laupäeva õhtul!

Paljas voodipõhi haigutab vanaeidele järele, nagu kurdaks ta: Jõuluõhtu küll, aga mitte minule!

— — — — —

Mehed hakkavad silski jõule pühitsema. Nad valmistavad jõuluõhtust rooga sööma, mis neil enestel käepärast. Ehk nad sõjaliinil olles küll söögi juures kämmalt tarvitanud, ei arva nad seda silski sündsaks ühes peenemas majas kallil jõuluõhtul kämmalt tarvitada. Sanitar läheb koguni nii ülbeks ja üleannetuks et pererahva käest taldrekut ja „torkeriistu“ (kahvleid) palub. Kuid need on visad tulema. Sanitar läheb teistkorda õnne katsuma.

Viimaks ilmub vanataat taldrikuga ja kahv-
litega.

See nähe üllatab mehi nõnda, et ambulantsi juhataja rõõmu pärast üles kargab ja hõikab:

Täname härrat, selle lahkuse eest! Vana-
taati paneb see auavaldus ja tänu kohkuma. Ta
pomiseb enesele midagi ja kaob.

*

Sügav rahu valitseb maja ümbruses, kus ambulants asub. Kuused maja läheduses on tukkuma jäänud, nagu unised lapsed. Ei kuuldu ligidal pauku, mis neid ehmataks. Ülevalt vaata-
vad alla tähed, nii kui valvurid, kes kõike tähelepane-
vad. Külal on tuled kustunud, külarahvas uinub kallil õöl rahulikult ja ei kuule kuke laulu. Mõni üksik koer hauguib vahel kusagil taluõues, vist „hirmutab“ hunti oma haukumisega.

Ambulantsis on tuli. Seal ei magata. Haavatud oigavad vahetevahel põrandal õlgedel. Nende suu kuivab ja nad paluvad vett, mida sa-

nitar neile ulatab. Öö venib ja venib, on otsatu pikk haigetele.

Ka sanitarile. Ta mõtleb välja midagi mõnusa küljealuse soetamiseks. Varsti on tal mõnus küljealune ka valmis, olgugi et ta esiotsa teisiti arvas. Võrgu, mis talle antud, kinnitas ta otsadega millegi viisil seinte külge. Nüüd pikutab ta võrgus ja muheleb endale. — Hea, väga hea! Polegi väsinud kontidele nii paha. Kui aga võrk ei rebeneks ja nõõriotsad lahti ei läheks — mõtleb ta, olen sõjast hoolimata siiski raske poisu ja vana võrgunäru näib nii pehastunud.

Ta suleb mõnususel tundel silmad, näeb pooleldi üleval olles undki. Ta on kusagil mereäärses suvilas. Võrk on kahe männi külge kinnitatud, ta lebab seal ja unistab. Unistab oma armsamast, sellest vallatumast naabriküla neiust. — Kus ta küll on? — küsib ta ja uinub uuesti. Vallatu neiu läheneb tasa hiilides, siis kõdistab uinuva poisi nina õlekõrrega, ise igal hetkel valmis jooksu pistma. Kuuleb ka neiu häält. Jõuluöö ja sina magad, häbene, häbene!

Sa võrratu tüdruk! — Hüüab poiss ja tahab neiut tabada, kes teda narritanud.

Seal käib praksatus ja sanitar lendab võrgust põrandale. Ta hõõrub silmi, oli see nüüd unes või ilmsi? Siin ei saa enam aru, millal üleval oled, millal magad. Aga kahju tipsist, et teda ei tabanud! — pomiseb ta iseenele — nii lähedal oli.

Haiged on prantsatusest ärganud. Mõni oigab, mõni palub vett. Sanitab abistab haigeld, siis istub toolile, kindlal tahtel mitte enam uinuda. Ainult võrgu lükkab ta pahaselt nurka.

— Raibe! Ei teeni võrgu nimegi. Kuid nalja saab igal pool, ka sõjaski. Tal tulevad mit-

med naljakad juhused meelde, ta muhelebki. Siis jälle keerlevad ta mõtted tahtmata neidude ringis, kes kõik nii võluvad. Kuid kõige armsam nende seas on ikka tema oma „tips“. — —

Sanitari pilk riivab ülemust, kes eide tühjas voodis paljaste põhilaudade peal pikutab. Magab vist, — mõtleb sanitar, ta ei teinud minu kukkumisekolinast väljagi. Millist und küll tema ka kallil jõuluööl näeb? Noh, maga, maga, oled sõjaraskusi küllalt läbi elanud, — oled vahva vunts nagu minagi, — jah, nagu kõik meie küla poisid. — — — — — — — — — —

Sanitari pea vajub rinnale. Ta uinus. Ka haavatud ei oiga enam. Nad on vaikseks jäänud. Jõuluangel on tasakesi tuppa tulnud ja kõigile vaevatuile püha rahu kaasa toonud.

Verihammas

Kui ma olin väiksekene...

Verihammas elas lakas ja vahest haganikus. Ainult harukordadel tuleb ta oma peidupaigast kaugemale. Temal on verine suu ja koledad hambad. Ta varitseb lapsi ja murrab neid.

Suvel, kui vanemrahvas heinamaal ja lapsed üksinda kodus, on ta eriti valvel. Siis võib ta kogunisti omast urkast välja tulla ja häda siis lapsele, kelle ta tabab!

Verihammast on mitmed lapsed juba näinudki. Eks Leeveti-Minni, Jurirahva-Lints, Abraami-Neete, Sameli-Juula, eks nad kõik tea verihambast koledaid lugusid rääkida! Ainult oma väleduse tõttu on nad pääsnud ta küüsisist.

Verihamba pärast on lapsed alati hirmul, sest ta luurab alati katuse olviaugust ja nilpsab keelt. Oh, millal küll see palav aeg mööduks, et et verihammast karta ei tarvitseks!

Ometi on palav suveaeg nii ilus, ilus! Siis saab talu reheall volipärast kiikuda. Kas või öhtuni kohe, nii lõbus ja hea on hõljuda!

Lapsi on palju kogunud taluõuele. Palju jooksmist, palju elu. Mõnel võileib käes, mõni nosib kaalikat. Seda vadinat, seda lõbu!

Päris lõbu oleks aga lahti reheall, kus ootab ohjapäradest või käsitsi laudi külge tehtud kiik.

Kui väike Mintsi kiikuma läheb, oo kuidas armastab ta lennutada! — Siis pidid rehevära-

vad olema pärani, et oleks hästi valge. Teadagi, et Lintsi ja Neetsi pidid kaasa minema, sest Mintsi oli ju väike ja arake.

Prauhiti! — löödi väravad lahti, kuid egas siis veel keegi julge asuda kiigele. Jookstakse väravast kaugemale, kogutakse julgust ja siis alles sammub mõni vahva poiss,—julgel „mehe“ sammul väravast sisse, kuigi vahval mehel süda tugevasti põksub. Teistel kõikidel põnev silmapilk. Aga kui?! — „Pole siin kedagi!“ hõiskab seesoleja võidurõõmsalt — omal hea meel, et oma julgust sai näidata neile argadele, nelle „naistele“, kes alati nii aralt suurt ämblikku ja santigi kardavad. Tema, mees, juba ei karda verlhammastki. Tulgu vaid!

Üks pergli vahva poiss on Siitase-Jaan ja Madise-Mihkel ei anna temale põrmugi vahvuse poolest alla; Jass ja Miku olid alati eestvedajad ja ühtlasi ka üksteisele võistlejad. Vahel võitis „naiste“ silmis Jass, vahel Mikk. On julgeolek reheall kindlaks tehtud, siis veavad Neetsi ja Lintsi väikest Mintsit kättpidi kiigele ja asetavad ta oma vahele. Teised lapsed asendavad end kuhu keegi saab. Kuid seljaga haganiku poole asub ainult kõige julgem, kas Jass ehk Mikk. Nad on harilikult ikka kiigelaua otsal, sest nad on head sõudjad.

Jass lükkab, Mikk sikutab ja kiik käib et lust vaadata. Magus tunne käib Mintsi südamest läbi, kui kiik allapoole tuleb — just kui hõljuks õhus. Ta suleb silmadki...

„Laulge kah!“ sõnab Neetsi ja alustab.

„Akkama mehed minema,
Panema piibud põlema,
Tubakakotid tossama...“

Laulust hoogu saades hakkavad mehed minema ja Jass püüab Mikut küüruga vastu laudist lüüa.

„Ära ulla, Jass!“ keelavad Neetsi ja Lintsi. Keeld mõjub ja kiik käib tasemini. Varsti hakkavad aga poisid kiilgega vigureid tegema, nad ei sõua korralikult ja panevad kiilge vappuma. Väike Mints on juba valmis kisama.

„Mikk, sa oled ikke üks rumal poiss!“ — pahandab Neetsi. Mikk jätab sõudmise, ainult Jass annab auru.

Mikk on puudutatud, haavatud, sest „Neetsi rumal poiss“ on tema arust tugevasti öeldud ja tahab ninakale Neetsile veidi tasuda.

Varsti jorutab ta laulu:

„Abrami õu õliroheline
poisid-piigad segamini“.

Neitsit vihastab see laul, ta läheb näost punaseks. „Poisid-piigad — segamini“ on hirmus teotus Neetsile.

Aga oota sa Mikk, vana rumal, paha poiss! Neetsi ei jää sulle võlgu ja korrutab:

„Mihkel kihkel kiiliauk
Suure sõnni suurem auk“.

„Jäta järele, Neetsi!“ manitseb nüüd Jassi, kellel sõbrast, olgugi võistlejast, korraga kahju ja hale meel tuli.

— Ah, sina kah! Püüad Mikuga hea olla...

Jaan jaa japataa
jaaveriku jalleskiku
Jassi ja Jassi...

Tüli oli tõusnud ja ähvardas lõõminguks minna...

Äkki kõlab Lintsi suust hirmuhüüe: verihammas!

Algas ülepeakaela põgenemine. Kukuti ja jooksti kaugemale hirmsast verihambast. Ka Mikk ja Jass punusid teistele kaasa, seekord olid vahvad võistlejad üheväärilised. Kes hoidis põlve, kes kriimustatud kaela, kõige rohkem kisas aga väike Minni, keda Neetsi ja Lintsi „nahkapidi“ verihamba hirmsate lõugade alt õnnelikult välja toonud.

Rehe all oli nüüd rahu, ainult kiik viskles veel kramplikult sinna ja tänna, kui oleks verihammas ta peal istunud ja hirevil hambul laste hirmu üle hirvitanud.

Endised lapsed on suureks kasvanud, isegi juba vanaks saanud. Ammugi ei usu nad enam lapselikult, et verihammas l a k a s ehk h a g a n i k u s elab. Aga k u s a g i l t a elab ja tuleb vahetevahel lagedale, iseäranis siis kui lapsed isekeskis tülitsevad ja hooletuses omakaitse unustavad. Siis tuleb kohe verihammas lagedale. Ta on veel rohkem jultunud, kui enne. Kuid ta välimus on endine: verine suu ja murdja koledad hambad. Omi ohvreid valib ta juba täisealiste seast.

Kohtla mõisas

Oli 1922. a. suvi, kui ma Kohtla mõisas viibisin. Sellenimeline mõis asub Kohtla raudteajaamast lõuna-õhtu poole.

Põlevakivikaevanduste tõttu, mis teisel pool raudteed (mere pool) asuvad, on Kohtla nimi üleriikliselt tuttav, olgugi, et kaevandused mitte Kohtla maa peal ei asu vaid Järve külas, umbes 4 verstia maad Kohtla jaamast. Väike Kohtla jaam on viimasel ajal palverändamise kohaks saanud, küll riigimeeste, kapitalistidele ja lihtturistidele. Jaama kaudu saab ju Eestimaa teemandiväljadele, kus higi voolab ja paksud mustavad suitsupilved eemalt seda kohta näitavad. Ma ei taha kaevandustest rääkida, vaid Kohtla mõisast, mis mind isiklikult rohkem huvitab. Istun praegu härrastemaja suures saalis lihtlauakese taga, mis vallasekretäri abilise, noore preili jaoks määratud ja kus ta igavat „posti“ valmis teeb, ehk tunnistusi produtseerib. Mind see laua „luuleline“ külg ei huvita. Mõtted liuglevad ja keerlevad nagu need pääsukesedki, härrastemaja*) ümber. Saal, kus praegu valla kontor asub, on mööblist lage; paar kirjutuslauda, vana näotu raamatukapp valla raamatutega, raudrahakast, milles raha ei ole ja telefon hallil seinjal, see on vallamaja sisseseade. Kolmed tiivukesed, mis omal ajal lumivalgeks värvitud, on aja pahavaim poriste kätega puutunud ja ühe

*) Härrastemajas asub nüüd Kohtla algkool.

ukse poole peale koguni „Eesti näituse“ müüri-
lehe tänavusest sügisest üles pannud. Kõige
„aristokratlikum“ on vist kõrge tahvelahi valkjas-
sinakas kaunistustega. Külma rahuga seisab ta
seina ääres ja töötab veel mõnda head aastat
saali soendada, et õistel vaimudel, kes tihti siin
omast minevikust und näevad, veidi soojem oleks.
Igal ajal on omad vaimud; vanad kõrged uhked
vaimud, kes omal ajal härrastemajas elutsesid ja
teised ülbusest kõrgid enamlised vaimud, kes
siin kord ka peremeest mängisid ja omakorda
näitelavalt kadusid. Mõisnik olla, ehk mõisnikuks
s a a d a oli omaaja ideaal. Ei tea, kas sellest
ideaalist veel midagi järele jäänud, kui ju här-
rastemajad lagunemas, maad asunikkudele välja
jaotatud ja mõisa pargidki nii metsikuks muutu-
nud! Tuleb meelde üks enamlusaja „mõisnik“.
Vabadik, endine moonamees, laulnud igatsedes:
Kõik võib olla, kõik võib tulla: ma võin maa-
peal mõisnik olla! Ja tema soov läkski täide.
Kohtla mõisas, härrastesaalis istunud uus „mõis-
nik“ pehmel sohval ja popsutanud oma haisevat
pilpu, iseenesega täiesti rahul olles, et tal ju siin
maapeal „paradiis“ käes. Teisel majapoolele, kus
härraste võõrastetuba ja kirjutustuba vana sakste
ajal olnud, lubanud uus härra oma sea ja lehma
sisse panna, sest uus härra oli väga praktiline
härra ja mõisa ruumid temale elamiseks ülearu
suured. Nagu anekdoodina kuuludub veel sellest
„härrast“:

Endine seltsiline mõisa moonamees astub
aralt ja täsa härrasest võimumehe jutule, et
enesele midagi väljapaluda.

Härra, nagu öeldud, mõnutses saalis sohval
ja kärgatab käskival häälel: istu! Istu kurat, sea
minu kõrvale sohvale ja räägi mis sa palud!

— Palun erradelt natuke vilja aidast, leib majast otsas.

— Saad! Minust ülem ei ole keski — uhkustab võimumees. Kuid ajad on tujulised: tulid sakslased ja enamline härra näitas päkkaid mõisa poole.

Huvitav on vana mõisa vahimeest kuulata, kui ta vanadest „krahvi aegadest“ pajatab.

Krahv, kes harilikult Püssi mõisas elas, käis harva Kohtla mõisas, kus terve tühi härrastemaja teda ootas. Kadunud krahv olnud väga täpisealne ja korraarmastaja, kuid eht vanaladilise kõrg mõisnik ja isevalitseja kalduvustega. Härrastemajja ei tohtinud keegi saabastega sisetulla, vaid pidi nad välja jätma.

Jalad pidid pestud, puhtad olema, sest krahvilik pilk riivas neid ülevaatlikult. Talupere-meestel oli lubatud kütteruumis (pime ruum, kust kõik mõisa ahjud köetud said ja kus puud hoiti) ainult „piipu juua“, s. o. siis kui nad renti krahvile käisid maksmas.

See oli krahvihärra heatahtlik soov ja vastutulek „oma“ peremeestele rendimaksmise ajal.

Veel üks näide. Mõisa õuele on tammed istutatud, mis nüüd juba kaunis tugevad. Moona-mehed riputanud omad märsid tammede okstele. Krahvihärra näinud seda ja keelanud kõvasti:

Mitte minu puud vaevama!

Vaatlen neid tammesid, kus all nii lopsakas rohi kasvab.

Pool sellest õuest on vallasekretärile, pool kooliõpetajale heinamaaks antud.

Asunik oma põriseva vankriga sõidab mõisa paraadtrepi eest mööda ja asuniku naine tõttab solgiämbriga lauda poole, kus enne krahvlik kari asus. Paraad-trepp on lagunenenud, postid kõige

varjava katusega maha võetud. Kõrge trepi tuhvid on lagunened, puudub käepide, kuid vallavanem või kogukonna liige ronib julgesti üles ja alla, arvates: ehk kestab veel seekord, ega ta ometi veel jalaluid ei murra! Maja on kohendamata, värvimata ja riigi omandus. Ühel poolel asub vallakontor, kirjutaja eluruumidega, teisel — metsahärra korter, asunik ja teised.

Ei läbene ka vanast pargist vaikida. Teed on rohitatud, vaevalt tundub nende asemeid, aed on lagunened, risti-rästi tallatud on puudealune. Kuid vanad põlised pärnad tõstavad pead ikka niisama uhkelt taeva poole kui krahvi päivilgi ja võimsate leinakaskede nutjad oksad kipuvad mõnes kohas maad suudlema. Ei tea, kas ta neile nii kallis on see — maa!?

Ah, jah! Vana tamme pidin kirjeldusest kogu ni välja jätma. Pargi puudest on ta arvata-vasti vist kõige vanem. Ta tüvi ulatavad kaks meest süüleldi ümberhaarata ja tema tugevad harud, mis madalalt algavad, sünnitavad hiigla krooni. Vana tamm luuleliste jasmiinialeega ümbrisetud, on see tõsi, et sinna oksade külge on vanal hallil ajal pärisorje riputatud!?

Igatahes oled sa omas auväärt eas mõndagi kurba üle elanud, kuid hoiad ka uuema aja sündmuste salakäiku tulevatele põlvedele alal.

— — — — —
Teie vilus on hea viibida, vanad põlised puud! Kui päike lagedal kõrvetab, pikutan ma mõne jämeda tüve äärde murule, kuulatan mesilindude suminat pärna õõnestikus ehk vaatlen kivitäksi, kes pesa lähedal traksutab. Siin unustad, siin unistad, siin kerkivad uuesti kujud ja mälestused...

ENDISED

SISU:

1. Praostihärra ja vallavanem
2. „Härra“
3. Kuusemäe-lell
4. Kohus maa-aluses Narvas
5. Õnnelik õnnetus
6. Susi sõi
7. Vaimude maja
8. Sanitar
9. „Verihammas“
10. Kohtla mõisas
11. Kas mäletad?

A. Tõnuristilt ilmunud raamatud.

(Ajaloolised ja ilukirjanduslised).

1. **Kriipsud.**
Kirjatööde esimene kogu. „Mõtte“ kirjastus. (1909).
2. **Narva.**
Kirjeldused Narva linna ja ümbruse minevikust ja olevikust. Piltidega ja plaaniga. „Mõtte“ kirjastus (1912).
3. **Kui loodeti.**
Mälestused esimese Vene duuma päevilt. „Mõtte“ kirjastus (1909).
4. **Patuoinas.**
Küla elust „Mõtte“ kirjastus. (1914).
5. **Lühike Narva ajalugu.**
Piltidega „Põhja Kodu“ kirjastus. (1921.).
6. **Valgus ja varjud.**
Kodumaa lähem. minevikust. Kirjastus „Kool“ (1923.).
7. **Narva lossid ja muinasjutud.**
„Vironia“ kirjastus Narvas. (1924)
8. **Sõjapõgeneja päevik.**
Vabadussõja päevilt. Kirjastus „Kool“. 1924).
9. **Narva vanad mälestused.**
Narva võldukilp. „Uue Elu“ kirjastus Narvas (1925.).
10. **Novelle ja miniatüüre.**
Boheemlasrynnas kirjastus, Narvas, MCMXXXIII.
11. **Rüütel Karupea.**
Narva legend jõealusest õõnestest. Autori kirjastus, Narvas. (1934).
12. **Suvmotiive.**
„Mere laul“ ja „Vasavere nõmm“. Autori kirjastus. Narvas. (1934.).
13. **Vana koolmeister jutustab...**
1905. aasta mineviku mälestusi. Autori kirjastus, Narvas. (1935.).
14. **Endised.**
Pilte minevikust. Autori kirjastus, Narvas (1936.).

